
**“Analiza studije slučaja-Uticaj dečjih, ranih i
prinudnih brakova na reproduktivno i seksualno
zdravlje Romkinja“**

2025.

Autorka: Gordana Stevanović Govedarica

SADRŽAJ

Uvod	2
Metodologija	3
Pravna sigurnost i dobrobit ispitanica	4
Opšti pojmovi/podaci	5
<i>Zdravlje/reproduktivno zdravlje</i>	5
<i>Reproduktivno zdravlje Romkinja</i>	6
<i>Pravni i strateški okvir</i>	7
Međunarodni propisi	7-11
Nacionalni pravni propisi	11-15
Strateška dokumenta	15-16
Rezultati istraživanja	16
Starosna struktura ispitanica	16-17
Obrazovna struktura ispitanica	18
Bračni status ispitanica	18-19
Godine stupanja u brak	19-23
Navodi ispitanica o kultu nevionosti kod Roma	23-27
Fiziološke promene	27-28
Edukacija o promenama u pubertetu	29-30
Zdravstveno osiguranje	30
<i>zdravstveni karton kod izabranog lekara</i>	30
<i>Izabrani ginekolog</i>	31
<i>Poseta ginekologu/reagovanje na ranu trudnoću</i>	32-33
Odlučivanje o trudnoći	33-34
Kontracepcija	34-35
lečenje steriliteta	35
Starost ispitanica prilikom prvog porođaja	36-37
iskustva na porođaju	37-39
Korišćenje usluga savetavališta za prenatalnu dijagnostiku/patronažna sestra	39
Diskriminacija	40-41
Akušersko nasilje	42
Porođaj i poseta patronaže nakon porođaja	42-43
Abortus	43
zdravstvene medijatorke	44-45
Preporuke ispitanic	45-47
Studije slučaja	47-

UVOD

Romska ženska mreža Srbije (u daljem tekstu RŽM ili Mreža) je neformalna mreža romskih ženskih organizacija civilnog društva, neformalnih inicijativa i pojedinki sa teritorije Srbije, koje deluju u svojim lokalnim zajednicama.

Mrežu čine organizacije, inicijative i pojedinke koje samostalno ili u saradnji sa domaćim i međunarodnim akterima kreiraju javne politike, pomažu ustanovama i institucijama da pružaju kvalitetne usluge Romkinjama i Romima i razvijaju kapacitete Romkinja za korišćenje sopstvenih prava, oslanjajući se na osveščene, edukovane i kompetentne aktivistkinje.

Misija Mreže je da podstiče i pomaže ostvarivanje individualnih i kolektivnih prava i utiče na poboljšanje kvaliteta života Romkinja, kroz praćenje i kreiranje javnih politika, edukaciju Romkinja, njihovih inicijativa i organizacija i senzibilizaciju i edukaciju državnih organa i javnosti.

Značajan broj aktivnosti u radu Mreže su kreirane u skladu sa potrebama devojčica i mladih devojaka romske nacionalnosti, kako bi ih osnažile.

Zdravlje je od opšteg društvenog interesa i najznačajniji resurs za razvoj društva. Reproductivno zdravlje predstavlja stanje kompletnog fizičkog, mentalnog i socijalnog blagostanja, a ne samo odsustvo bolesti ili slabosti, i odnosi se na reproductivne procese, funkcije i sisteme u svim životnim dobima.

Romkinje ne raspolažu sa dovoljno informacija o zdravlju, prevenciji, zdravstvenim uslugama i pravima koje, kao građanke Republike Srbije, imaju u oblasti zdravstvenog osiguranja i zdravstvene zaštite, niti o mehanizmima o načinu na koji svoja prava mogu da ostvaruju i štite. Prevencija i zaštita reproductivnog zdravlja Romkinja je nedovoljno uspostavljena i razvijena. Iz svih ovih razloga, ali i zbog odsustva sistemskog pristupa unapređenju zdravstvene zaštite Romkinja, kao posebno osetljive ranjive grupe koja je izložena ranim, dečijim i prinudnim brakovima, urađena je „***Analiza studije slučaja-Uticaj dečjih, ranih i prinudnih brakova na reproductivno i seksualno zdravlje Romkinja***“

U prilog tome govore i dostupni podaci Unicefovog istraživanja iz 2019 godine, 28,5 % devojaka iz romskih naselja stupe u brak punoletne, 15,8% devojaka iz romskih naselja stupi u brak pre 15-te godine i 55,7% pre 18-te godine. Procenat žena uzrasta od 15 do 49 godina koje su stupile u brak pre navršenih 15 godina kod opšte populacije je oko 1%, dok kod Romkinja čak 16%.¹

Među ženama starosti 15-49 godina koje žive u romskim naseljima i udate su ili su u vanbračnoj zajednici, nešto više od polovine (56 procenata) samostalno donosi odluke o svom reproductivnom zdravlju, dok 41 procenat odluku donosi u dogovoru sa mužem/partnerom. Procenat žena koje samostalno donose odluke o reproductivnom zdravlju raste sa nivoom

---

¹ <https://www.unicef.org/serbia/publikacije/mics6-istrazivanje-visestrukih-pokazatelja-za-2019-godinu>

obrazovanja (od 46 procenata žena bez obrazovanja do 67 procenata onih sa srednjim ili visokim obrazovanjem) i blagostanjem (od 48 u najsiromašnijem do 70 procenata žena u najbogatijem kvintilu). Procenat žena koje su udate i same donose odluke o tome da li će imati seksualni odnos, o korišćenju kontracepcije i o reproduktivnom zdravlju iznosi 68².

Imajući ovo u vidu, želja nam je da prikazemo kako su Romkinje koje su stupile u brak, a posebno u dečji, rani i prinudni brak, odlučivale o trudnoći, kako se odnose prema svojim potrebama, koliko brinu o sebi i svom zdravlju, koliko obaveza preuzimaju, koliko su rane trudnoće povezane sa vaspitanjem, vrednostima kojima je bila naučena pre svega u porodici, kao i načinom na koji se društvo odnosi prema ženama, posebno ženama romske nacionalne pripadnosti, a posebno ukoliko nisu ostvarene u ulozi majke.

Cilj ove Analize je da doprinese boljem razumevanju položaja Romkinja u zdravstvenom sistemu. Da doprinesemo poboljšanju zdravstvenog stanja Romkinja, kroz identifikaciju prepreka sa kojima se Romkinje suočavaju u pristupu sistemu zdravstvene zaštite i zdravstvenog osiguranja i identifikuje probleme koje sprečavaju Romkinje da ostvare propisana prava sa posebnim osvrtom na pravo na seksualno i reproduktivno zdravlje kao i da ilustruje primere koji to prikazuju a dobijenih kroz njihove individualne priče.

Izrada “*Analiza studije slučaja Uticaj dečjih, ranih i prinudnih brakova na reproduktivno i seksualno zdravlje Romkinja*“ je „Institucionalna podrška radu Romske Ženske Mreže Srbije“ podržanog od strane Trag fondacije za realizaciju institucionalne podrške koji finasira Oak fondacija iz Švajcarske u okviru programa “Snažnije zajedno - osnaživanje ženskih organizacija i pokreta u Srbiji, Bosni i Hercegovini i Crnoj Gori za borbu protiv nasilja nad ženama.

METODOLOGIJA

Metodologija “*Analiza studije slučaja Uticaj dečjih, ranih i prinudnih brakova na reproduktivno i seksualno zdravlje Romkinja*“ (u daljem tekstu Analiza) je koristila metod analize sadržaja ključnih strateških i pravnih akata, metodom intervjuja Romkinja, prikupljanja podataka i izrade studija slučaja.

Istraživanje je sprovedeno u dve faze. U prvoj fazi sprovedena je analiza sadržaja pravnog i strateškog okvira Republike Srbije u oblasti zdravlja sa posebnim osvrtom na zdravlje Romkinja. Analiza je obezbedila informacije o tome koliko je pravo na zaštitu fizičkog i psihičkog zdravlja obezbeđeno u pravnim i strateškim dokumentima Republike Srbije, koji se odnose ili su povezani sa pravom na zdravstvenu zaštitu i ostvarivanje zdravstvene zaštite. U drugoj fazi istraživanja ispitano je znanje Romkinja iz oblasti ostvarivanja prava iz zdravstvene zaštite i osiguranja i njihovim iskustvima iz prakse. Ova faza istraživanja sprovedena je metodom intervjuja i primarna ciljna grupa bile su Romkinje različitih uzrasta od 18 godina do 75 godina kao i nivoa obrazovanja. Uzorak ispitanica je biran na osnovu prethodnog radioničarskog rada i saznanja aktivistkinja na terenu. Za prikupljanje podataka korišćen je upitnik (prilog 1 Analize), koji je obuhvatio podatke o starosti ispitanica, njihovom

---

²<https://www.unicef.org/serbia/publikacije/mics6-istrazivanje-visestrukih-pokazatelja-za-2019-godinu>

porodičnom statusu i okruženju, zaposlenosti, obrazovanju, rađanju dece, odluci o roditeljstvu, stavovima roditelja o nevinosti, njihovom poimanju nevinosti, trudnoći, porođaju i činjenicama koje su pratile postporođajni period, briga o reproduktivnom zdravlju, mišljenjem o ranim trudnoćama. Intervjuisanje je sprovedeno na terenu. Upitnik je sadržao pitanja, zatvorenog i otvorenog tipa. Intervjui su rađeni pojedinačno, sa svakom ispitanicom odvojeno. Očekivani rezultat primene ovakve tehnike istraživanja bio je dobijanje građe koja prikazuje iskustva, stavove i životne priče ispitanica, na osnovu kojih su urađene i studije slučaja. Prikupljena građa, odnosno pričanja samih pripadnica ispitivane zajednice predstavljali su osnovu za izradu Analize. Takođe, istraživačice su na osnovu sopstvene procene situacije na terenu imale mogućnost prilagođavanja metodologije studije slučaja u onim pravicima koji produbljuju pojedina važna pitanja ili otvaraju nova, a pojavljivala su se tokom intervjuja sa ispitanicima. Namera je bila da se sa ispitanicima pre svega vodi razgovor, koji je u određenim situacijama moga da skrene sa glavne teme, ali je istovremeno davao niz važnih informacija koje istraživačice ne bi saznali držeći se samo unapred pripremljene metodologije studije slučaja.

Celi postupak se sprovodi u cilju dobijanja jasnije slike o reproduktivnom zdravlju Romkinja, sa posebnim osvrtom na Romkinje žrtve dečjeg braka, a sa druge strane o ulozi i postupanju zdravstvenog sistema u vezi zdravlja Romkinja, sa posebnim akcentom na žrtve dečjeg braka.

Obučених 25 aktivistkinja je radilo na studiji slučaja, koje su u svojim jedinicama lokalne samouprave prukupile i obradile 150 ispitanica starosnog uzrasta od 18 do 75 godine i uradile 72 studije slučaja.

Istraživanje je sprovedeno u toku decembra 2024 i januara 2025. godine u sledećim jedinicama lokalne samouprave:

Pirot, Kostolac, Šabac, Kragujevac, Vranje, Leskovac, Bujanovac, Novi Sad, Kruševac, Beograd, Žabalj, Zaječar, Aleksinac, Vranje, Smederevska Palanka.

PRAVNA SIGURNOST I DOBROBIT ISPITANICA

Rad na pitanjima koji treba da nam da podatke za izradu ***“Analiza studije slučaja Uticaj dečjih, ranih i prinudnih brakova na reproduktivno i seksualno zdravlje Romkinja“***, implicira da se radi o osetljivoj temi, sa osetljivim podacima o ličnosti, koja od samih ispitanika zahteva pristup njihovoj ličnoj priči, a od istraživača visok nivo poverenja i senzibiliteta. Ulazeći u privatnu sferu života ljudi sa kojima su istraživači razgovarali, pitanje uzajamnog uvažavanja i poverenja bilo je ključno ne samo za kvalitet dobijenog materijala već pre svega za uspostavljanje takvog odnosa u kome će ispitanici prepoznati iskreno nastojanje da istraživanje ima za cilj da predstavi njihovo iskustvo i stavove i da se sprovodi zbog dobrobiti njih i njihove zajednice. Osnovni princip rada pre sprovođenja intervjuja je postavljen još pre početka rada, a ticalo se učešća ispitanica koje su mlađe od 18 godina i stupili su u dečji brak. Odlučeno je da one ne budu uključeni u istraživanje. Intervjui sa njima mogli bi ugroziti njihovu pravnu sigurnost a sa druge strane iskazi devojčica mlađih od 18 godina mogao bi narušiti njihov položaj unutar porodične zajednice. Razgovori sa njima ni u kom slučaju ne sme da ugrozi njihovu bezbednost i sigurnost, niti da trpe posledice. Ključni značaj u uspostavljanju poverenja između ispitanica i istraživačica imalo je to što su aktivistkinje romskih organizacija bile i istraživačice sa kojima su ispitanice već ranije imali pozitivna iskustva. Prethodni rad sa ispitanicima i visok nivo poverenja omogućio je spremnost za razgovor o duboko intimnim temama kao što su između ostalog godine stupanja u seksualne odnose, abortusi,

doživljaj prve bračne noći i niz drugih ličnih pitanja. Takođe, istraživačicama je predočeno da, ukoliko iz bilo kog razloga procene da ispitanice više ne žele da učestvuju u intervjuu, mogu odustati u bilo kom trenutku. U celokupnom procesu rada istraživačice su se pridržavale obaveza koje im propisuje Zakon o zaštiti podataka o ličnosti³.

OPŠTI POJMOVI/PODACI

ZDRAVLJE/REPRODUKTIVNO ZDRAVLJE

Zdravlje je od opšteg društvenog interesa i najznačajniji resurs za razvoj društva. Prema definiciji Svetske zdravstvene organizacije (WHO), zdravlje nije samo odsustvo bolesti već i potpuno fizičko, psihičko i društveno blagostanje. Zdravlje je stanje potpunog, fizičkog, psihičkog i socijalnog blagostanja, a ne samo odsustvo bolesti.

Pod terminom "reproduktivna prava" treba podrazumevati pitanja reproduktivnih odluka - pravo da se odluči kada će imati dete, kao i pravo na sigurne i efikasne kontraceptivne metode, uključujući i slobodan izbor partnera, nezavisno od materijalnog statusa, rase, verske pripadnosti.

Planiranje porodice je deo reproduktivne slobode samo ako su žene stvarno slobodne da donose samostalno odluke, bez pomena o bilo kakvoj prisili, što je za većinu romskih žena još uvek borba bez vidljivih rezultata.

Reproduktivno zdravlje predstavlja stanje kompletnog fizičkog, mentalnog i socijalnog blagostanja, a ne samo odsustvo bolesti ili slabosti, i odnosi se na reproduktivne procese, funkcije i sisteme u svim životnim dobima. Prema ovoj definiciji Svetske zdravstvene organizacije, prihvaćenoj na Međunarodnoj konferenciji o stanovništvu u Kairu 1994. godine, pojmom reproduktivno zdravlje obuhvaćene su oblasti seksualnog zdravlja (odgovoran, zadovoljavajući i bezbedan seksualni život), reproduktivne slobode (pristup informacijama, metodama i servisima) i bezbedno materinstvo (bezbedna trudnoća, porođaj i zdravo potomstvo) (WHO, 2001).

Reproduktivno zdravlje nije samo puko savetovanje i nega u vezi sa reprodukcijom i seksualno prenosivim bolestima već i: zadovoljavajući i bezbedan seksualni život i mogućnost reprodukcije; sloboda ljudi da odluče da li će, kada i koliko često to činiti; pravo muškaraca i žena da budu informisani i imaju pristup bezbednim, efikasnim, dostupnim i prihvatljivim metodama planiranja porodice po sopstvenom izboru; njihovo pravo na pristup i izbor drugih metoda regulacije plodnosti, koji nisu protivni zakonu; pravo na pristup odgovarajućim zdravstvenim uslugama koji obezbeđuje ženi bezbednu trudnoću i porođaj, a parovima najbolje šanse da imaju zdravo dete; seksualno zdravlje koje unapređuje kvalitet života i lične odnose⁴

Žensko zdravlje uključuje emociону, socijalnu i fizičku dobrobit i određeno je isto toliko socijalnim, političkim i ekonomskim kontekstom u kome žene žive kao i biološkim svojstvima Romkinja koje predstavljaju jednu od najugroženijih društvenih grupa. One su pripadnici

---

³ https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_zastiti_podataka_o_licnosti.html

⁴ Definicija reproduktivnog zdravlja usvojena na Međunarodnoj konferenciji o stanovništvu i razvoju u Kairu

kojima je najčešće uskraćen pristup osnovnoj zdravstvenoj zaštiti i koji oteženo ostvaruju pravo na zdravstvenu zaštitu u punom, zakonom propisanom obimu.

Zdravlje nije samo lični problem, već i problem svakog pojedinačnog društva. Osetljive grupacije, pod kojima se podrazumevaju siromašni, romska populacija, žene, maloletne majke... treba da imaju prioritet u procesu planiranja i organizacije službi za zdravstvenu zaštitu žena, dece i omladine.

REPRODUKTIVNO ZDRAVLJE KOD ROMKINJA

Romkinje predstavljaju jednu od najugroženijih društvenih grupa i njima je vrlo često otežan i pristup pravu na zdravstvenu zaštitu u punom, zakonom propisanom obliku. One najčešće žive u lošim socijalnim, ekonomskim i porodičnim uslovima, na marginama društva i društvenih tokova, izložene su diskriminaciji i isključivanju i vrlo često su žrtve nasilja u porodici i partnerskim odnosima. Mnoge od njih žive sa porodicama u ekstremnom siromaštvu, u neuslovnim i za život neodgovarajućim prostorima i bez prihoda. Romkinje najčešće nemaju pristup obrazovanju i tržištu rada, a njihovi izbori u potpunosti su opredeljeni kulturološkim i društvenim očekivanjima njihove porodice i zajednice. One najčešće nemaju više od osnovnog obrazovanja, nekonkurentne su na sve zahtevnijem tržištu rada, a porodica i zajednica od njih očekuju da rano zasnivaju bračne zajednice i rađaju decu. Takođe, nedostupno im je neformalno obrazovanje, kao i obilje informacija koje se u sve većoj meri šire putem elektronskih sredstava komunikacije – koje su siromašnim i depriviranim romskim porodicama apsolutno izvan domašaja. Romkinje ne raspolazu sa dovoljno informacija o zdravlju, prevenciji, zdravstvenim uslugama i pravima koje, kao građanke Republike Srbije, imaju u oblasti zdravstvenog osiguranja i zdravstvene zaštite, niti o mehanizmima o načinu na koji svoja prava mogu da ostvaruju i štite. Iz svih ovih razloga, ali i zbog odsustva sistemskog pristupa unapređenju zdravstvene zaštite pripadnika romske populacije, prevencija i zaštita reproduktivnog zdravlja Romkinja je nedovoljno uspostavljena i razvijena⁵.

Romkinje su retko u situaciji da donose potpuno slobodnu odluku o reprodukciji, jer su "slobodni izbori" često nametnuti ili ograničeni, neposrednim ili posrednim društvenim, ekonomskim i kulturnim faktorima. One obično ne mogu da odlučuju o tome šta žele, već kako se od njih očekuje da odluče, ili kako moraju da odluče.

Poseban aspekt narušavanja zdravlja žena predstavlja onemogućavanje prava na adekvatno lečenje, kao i neinformisanost. Romkinje najčešće nemaju dovoljno neophodnih informacija o kontroli rađanja, ne učestvuju u odlučivanju i planiranju porodice, broju dece i razmaku između porođaja.

Prema dostupnim podacima Unicefovog istraživanja iz 2019 godine, 28,5 % devojaka iz romskih naselja stupe u brak punoletne, 15,8% devojaka iz romskih naselja stupi u brak pre 15-te godine i 55,7% pre 18-te godine. Procenat žena uzrasta od 15 do 49 godina koje su stupile u brak pre navršenih 15 godina kod opšte populacije je oko 1%, dok kod Romkinja čak 16%.⁶

Dečiji brak često prate rane i učestale trudnoće i porođaji, što rezultira višim stopama morbiditeta i mortaliteta majki. Smrtni ishodi povezani sa trudnoćom vodeći su uzrok smrtnosti

⁵ <https://www.ombudsman.rs/index.php/izvestaji/posebni-izvestaji/5536-p-s-b-n-izv-sh-z-sh-i-ni-gr-d-n-r-pr-du-ivn-zdr-vlju-r-inj-s-pr-p-ru>

⁶ <https://www.unicef.org/serbia/publikacije/mics6-istrazivanje-visestrukih-pokazatelja-za-2019-godinu>

devojkica između 15 i 19 godina, bilo da su udate ili neudate, širom sveta. Mortalitet novorođenčadi među decom vrlo mladih majki je veći (ponekad i dva puta veći) nego kod starijih majki⁷.

Stopa rađanja adolescentkinja u romskim naseljima (žene starosti 15–19 godina) iznosi 163 na hiljadu žena starosti 15–19 godina. Skoro trećina žena (31 procenat) starosti 15–19 godina su već rađale ili su trenutno trudne, a 3 procenta žena ove starosti su rodile živorođeno dete pre navršene 15. godine. Više od jedne trećine žena starosti 20–24 godine (38 procenata) rodilo je živorođeno dete pre navršene 18. godine.

Među ženama starosti 15-49 godina koje žive u romskim naseljima i udate su ili su u vanbračnoj zajednici, nešto više od polovine (56 procenata) samostalno donosi odluke o svom reproduktivnom zdravlju, dok 41 procenat odluku donosi u dogovoru sa mužem/partnerom. Procenat žena koje samostalno donose odluke o reproduktivnom zdravlju raste sa nivoom obrazovanja (od 46 procenata žena bez obrazovanja do 67 procenata onih sa srednjim ili visokim obrazovanjem) i blagostanjem (od 48 u najsiromašnijem do 70 procenata žena u najbogatijem kvintilu). Procenat žena koje su udate i same donose odluke o tome da li će imati seksualni odnos, o korišćenju kontracepcije i o reproduktivnom zdravlju iznosi 68⁸.

Kava je situacija na terenu prikazano je i u rezultatima „Istraživanja o rasprostranjenosti dečijih brakova u Srbiji“ obavljenom od strane Romske Ženske mreže. Na pitanje sa koliko godina je prvi put stupilo u bračnu ili vanbračnu vezu, 1.485 ispitanica je odgovorilo da je maloletno stupilo u brak, što je 49,27% od ukupnog broja ispitanica koje su stupile u brak. Ispitanica koja je najranije stupila u brak, tada je imala samo 11 godina. Pre navršene 14. godine, u brak je stupilo 76 ispitanica (5% od broja ispitanica koje su maloletne stupile u brak). Kao mlađe maloletnice (14-15 godina) u brak je stupilo 486 ispitanica (33%), dok je 923 korisnica (62%) ušlo u bračnu, odnosno vanbračnu vezu kao starije maloletnice (16-17 godina), 62% ispitanica koje su se udale maloletne, rodilo je i prvo dete pre punoletstva. Od tog broja, najveći broj ispitanica je prvo dete rodilo između 15. i 16. godine (skoro 50%).⁹

PRAVNI I STRATEŠKI OKVIR

1. Međunarodnopravni propisi

- *Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima*¹⁰

Svako ima pravo na standard života koji obezbeđuje zdravlje i blagostanje, njegovo i njegove porodice, uključujući hranu, odeću, stan i lekarsku negu i potrebne socijalne službe, kao i pravo na osiguranje u slučaju nezaposlenosti, bolesti, onesposobljenja, udovištva, starosti ili drugih slučajeva gubljenja sredstava za održavanje usled okolnosti nezavisnih od njegove volje¹¹

⁷ Par. 20-24 Zajedničkog opšteg komentara broj 31 Komiteta za eliminisanje svih oblika diskriminacije žena i broj 19 Komiteta za prava deteta o štetnim praksama

⁸<https://www.unicef.org/serbia/publikacije/mics6-istrazivanje-visestrukih-pokazatelja-za-2019-godinu>

⁹ <https://rzm.rs/mesec-romskog-zenskog-aktivizma/>

¹⁰ Usvojena i proglašena rezolucijom Generalne skupštine Ujedinjenih nacija 217 (III) od 10. decembra 1948. godine

¹¹ Član 25. Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima

- **Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima**¹²

Države, članice ovog Pakta, garantuje pravo svakome na uživanje najvišeg mogućeg standarda fizičkog i mentalnog zdravlja.¹³

Države su obavezi da obezbede da bude pružena posebna zaštita majkama za razumno vreme pre i posle rođenja dece. Zaposlene majke treba da uživaju, za vreme ovog perioda, plaćeno odsustvo ili odsustvo uz odgovarajuća davanja iz socijalnog osiguranja.¹⁴

Države članice ovog pakta priznaju pravo koje ima svako lice na najbolje psihičko i mentalno zdravlje koje može da postigne i preduzeće mere potrebne radi obezbeđenja stvaranja uslova za obezbeđenje svima lekarskih usluga i pomoći u slučaju bolesti.¹⁵

- **Međunarodna konvencija o eliminaciji svih oblika rasne diskriminacije**¹⁶

U ovoj konvenciji izraz "rasna diskriminacija" odnosi se na svako razlikovanje, isključivanje, ograničavanje ili davanje prvenstva koji se zasniva na rasi, boji, precima, nacionalnom ili etničkom poreklu koji imaju za cilj, ili za rezultat da naruše ili da kompromituju priznavanje, uživanje ili vršenje, pod jednakim uslovima, prava čoveka i osnovnih sloboda u političkoj, ekonomskoj, socijalnoj i kulturnoj oblasti ili u svakoj drugoj oblasti javnog života.

Svaka država članica garantuju pravo svakome na jednakost pred zakonom bez razlike na rasu, boju ili nacionalno ili etničko poreklo, naročito u pogledu uživanja sledećih prava prava na zdravlje, lekarsku pomoć, socijalno osiguranje i korišćenje socijalnih službi.¹⁷

Konvencije o eliminaciji svih oblika diskriminacije protiv žena sa Opcionim protokolom uz Konvenciju o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena¹⁸

Diskriminacija žena označava svaku razliku, isključenje ili ograničenje u pogledu pola, što ima za posledicu ili cilj da ugrozi ili onemogući priznanje, ostvarenje ili vršenje od strane žena, ljudskih prava i osnovnih sloboda na političkom, ekonomskom, društvenom, kulturnom, građanskom ili drugom polju, bez obzira na njihovo bračno stanje, na osnovu ravnopravnosti muškaraca i žena¹⁹.

Države članice preduzimaju odgovarajuće mere radi eliminisanja diskriminacije žena u oblasti zdravstvene zaštite kako bi, na osnovi ravnopravnosti žena i muškaraca, obezbedile dostupnost zdravstvenih usluga, uključujući one koje se odnose na planiranje porodice.

Obaveza država članica je da obezbeđuju odgovarajuće zdravstvene usluge ženama za vreme trudnoće, porođaja i u periodu posle rođenja deteta, obezbeđivanjem besplatnih usluga, kada je to potrebno, kao i odgovarajuće ishrane za vreme trudnoće i dojenja.²⁰

---

¹² „SL. list SFRJ – – Međunarodni ugovori“ , br. 7/71.

¹³ члан 12. Međunarodnog pakta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima

¹⁴ члан 10. Međunarodnog pakta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima

¹⁵ члан 12. Međunarodnog pakta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima

¹⁶ „SL. list SFRJ – – Međunarodni ugovori“ , br. 31/67.

¹⁷ Član 5. Međunarodne konvencije o eliminaciji svih oblika rasne diskriminacije

¹⁸ „SL. list SFRJ – – Međunarodni ugovori“ , br . 11/81.

¹⁹ član. 1. Konvencije o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena

²⁰ Član 12. Konvencije o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena

Države članice preduzimaju sve odgovarajuće mere radi otklanjanja diskriminacije žena u svim pitanjima koja se odnose na brak i porodične odnose, a posebno obezbeđuju, na osnovi ravnopravnosti muškaraca i žena, jednaka prava da slobodno i odgovorno odlučuju o planiranju porodice, kao i da imaju pristup informacijama, obrazovanju i sredstvima koja će im omogućiti da se koriste ovim pravima.²¹

- **Opšte preporuke Komiteta za ukidanje svih oblika diskriminacije žena (CEDAW):**

- Opšta preporuka br. 21 – Ravnopravnost u braku i porodičnim odnosima
Države ugovornice preduzimaju sve odgovarajuće mere radi otklanjanja diskriminacije žena po svim pitanjima koja se odnose na brak i porodične odnose a posebno obezbeđuju, na osnovi ravnopravnosti muškaraca i žena jednaka prava da slobodno i odgovorno odlučuju o planiranju porodice, kao i da imaju pristup informacijama, obrazovanju i sredstvima koja će im omogućiti da se koriste ovim pravima.

- Opšta preporuka br. 24 - Član 12 Konvencije (žene i zdravlje)²²
Države ugovornice treba da sprovedu u delo sveobuhvatnu nacionalnu strategiju za poboljšanje zdravlja žena. Ove mere treba da obezbede da sve žene imaju potpun pristup čitavom nizu visokokvalitetnih i materijalno dostupnih oblika zdravstvene zaštite, među koje spada i briga o polnom zdravlju i o reprodukciji. Merama se obezbeđuje uklanjanje svih prepreka koje ženama onemogućavaju pristup službama za zaštitu zdravlja, kao i pristup odgovarajućem obrazovanju i informacijama, između ostalog i u oblasti zaštite seksualnog i reproduktivnog zdravlja.

- **Konvencija Ujedinjenih nacija o pravima deteta**²³

Konvencija o pravima deteta obavezuje države da preduzmu odgovarajuće zakonske, administrativne, socijalne i obrazovne mere za zaštitu deteta od svih oblika fizičkog ili psihološkog nasilja, povređivanja ili zlostavljanja, zanemarivanja ili nemarnog postupanja, maltretiranja ili eksploatacije, uključujući seksualno zlostavljanje, dok je pod brigom roditelja, zakonskih zastupnika ili bilo koje druge osobe koja se brine o detetu²⁴.

Države su dužne da štite decu od svih oblika seksualnog iskorišćavanja i seksualnog zlostavljanja, te da radi ostvarivanja ovog cilja preduzimaju odgovarajuće nacionalne, bilateralne i multilateralne mere za sprečavanje navođenja ili prisiljavanja deteta na učešće u bilo kojoj nezakonitoj seksualnoj aktivnosti, iskorišćavanja dece za prostituciju ili druge nezakonite seksualne radnje i iskorišćavanja dece u pornografskim predstavama i materijalima²⁵.

Konvencijom je uspostavljena i obaveza država ugovornica da preduzimaju odgovarajuće nacionalne, bilateralne i multilateralne mere radi sprečavanja otmice, prodaje i trgovine decom, bez obzira na to šta je njihova svrha i koja je njihova forma²⁶. Zabranjeni su i svi drugi oblici iskorišćavanja (eksploatacije) dece, štetni po bilo koji vid detetove dobrobiti²⁷, a države su

---

²¹ Član. 16. Konvencije o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena

²² Dvadeseto zasjedanje (1999)

²³ Zakon o ratifikaciji Konvencije Ujedinjenih nacija („Sl. list SFRJ - Međunarodni ugovori br. 15/90, Sl. list SRJ - Međunarodni ugovori br. 4/96, 2/97

²⁴ Član 19 Konvencije o pravima deteta

²⁵ Član 34 Konvencije o pravima deteta

²⁶ Član 35 Konvencije o pravima deteta

²⁷ Član 36 Konvencije o pravima deteta

dužne da preduzimaju sve efikasne i odgovarajuće mere za ukidanje tradicionalne prakse koja šteti zdravlju dece²⁸.

- ***Konvencija o pravima osoba sa invaliditetom***²⁹

Osobe sa invaliditetom obuhvataju osobe koje imaju dugoročna fizička, mentalna, intelektualna ili senzorna oštećenja koja u sadejstvu sa različitim barijerama mogu otežati puno i efektivno učešće ovih osoba u društvu na osnovu jednakosti sa drugima.

Države potpisnice priznaju da sve osobe sa invaliditetom imaju pravo na uživanje najvišeg mogućeg standarda zdravlja bez diskriminacije po osnovu invalidnosti.

Države potpisnice naročito će osobama sa invaliditetom pružiti isti raspon i standarde priuštljivih zdravstvenih usluga koje su obezbeđene i za ostale građane, uključujući usluge vezane za seksualno zdravlje i reprodukciju i programe javne zaštite zdravlja namenjene najširoj populaciji;

- ***Pekinška deklaracija i Platforma za akciju***³⁰

Polazeći od principa da su ženska prava ljudska prava, smatra da se mora obezbediti pravo žena na najviši mogući standard zdravlja tokom celog njihovog životnog ciklusa ravnopravno sa muškarcima.

Strateški cilj C.1: Poboľjšati pristup žena, u svakoj fazi njihovog života odgovarajućim pristupaćnim i kvalitetnim službama za zaštitu zdravlja i zdravstvene informacije pratećim službama.

- ***Konvencija Saveta Evrope o zaštiti dece od seksualnog iskorišćavanja i seksualnog zlostavljanja (Lanzarot konvencija)***³¹

Propisuje niz obaveza država članica u pogledu prevencije, suzbijanja, procesuiranja, i sankcionisanja seksualnog iskorišćavanja i seksualnog zlostavljanja dece, kao i obaveze u pogledu zaštite, rehabilitacije i reintegracije žrtava.

2. Nacionalno pravni propisi

- ***Ustav Republike Srbije***³²

Jedno od osnovnih ljudskih prava zajamčeno Ustavom, koje se neposredno primenjuju, je pravo na zdravstvenu zaštitu.

---

²⁸ Član 24 Konvencije o pravima deteta

²⁹ Konvencija o pravima osoba sa invaliditetom, usvojena na 61. zasedanju Generalne skupštine Ujedinjenih nacija, na sednici od 13. decembra 2006. godine u Njujorku. Zakon o potvrđivanju Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom („Službeni glasnik RS“, br42/09).

³⁰ Usvojena na Četvrtoj svetskoj konferenciji o ženama, koja je održana 15. septembra 1995. godine u Pekingu.

³¹ Zakon o potvrđivanju Konvencije Saveta Evrope o zaštiti dece od seksualnog iskorišćavanja i seksualnog zlostavljanja „Službeni glasnik RS - Međunarodni ugovori“, broj 1/10.

³² „SL. Glasnik RS“, br. 98/06.

Svako ima pravo na zaštitu svog fizičkog i psihičkog zdravlja³³.

Ustav jemči se sloboda odlučivanja o rađanju dece – svako ima prava da slobodno odlučuje o rađanju, a Republika Srbija podstiče roditelje da se odluče na rađanje i pomaže im u tome.³⁴

Deca, trudnice, majke tokom porodiljskog odsustva, samohrani roditelji sa decom do sedme godine i stari ostvaruju zdravstvenu zaštitu iz javnih prihoda, ako je ne ostvaruju na drugi način, u skladu sa zakonom.

Zdravstveno osiguranje, zdravstvena zaštita i osnivanje zdravstvenih fondova uređuju se zakonom.³⁵

- ***Zakonom o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina***³⁶

Romima je priznat status nacionalne manjine i utvrđena je obaveza organa vlasti da u skladu sa Ustavom i zakonom „donose propise, pojedinačne pravne akte i da preduzimaju mere u cilju obezbeđenja pune i efektivne ravnopravnosti između pripadnika nacionalnih manjina i pripadnika većinske nacije“, a naročito radi „popravljanja položaja lica koja pripadaju romskoj nacionalnoj manjini.“³⁷

- ***Zakon o zdravstvenoj zaštiti***³⁸

Pravo na zdravstvenu zaštitu priznaje građanima Republike Srbije i drugim licima koja imaju prebivalište ili boravište u Republici, i istovremenu ih obavezuje da čuvaju i unapređuju svoje zdravlje i zdravlje drugih građana, kao i uslove životne i radne sredine³⁹.

Zakonom se zdravstvena zaštita definiše kao organizovana i sveobuhvatna delatnost društva, sa ciljem ostvarivanja najvišeg mogućeg nivoa očuvanja i unapređenja zdravlja građana. Zdravstvena zaštita, u smislu ovog zakona, obuhvata sprovođenje mera i aktivnosti za očuvanje i unapređenje zdravlja državljana Republike Srbije, sprečavanje, suzbijanje i rano otkrivanje bolesti, povreda i drugih poremećaja zdravlja i blagovremeno, delotvorno i efikasno lečenje, zdravstvenu negu i rehabilitaciju.⁴⁰

Zakon propisuje da se društvena briga za zdravlje ostvaruje obezbeđivanjem zdravstvene zaštite grupacijama stanovništva koje su izložene povećanom riziku obolevanja, zdravstvene zaštite lica u vezi sa sprečavanjem, suzbijanjem, ranim otkrivanjem i lečenjem bolesti i stanja od većeg javno zdravstvenog značaja, kao i zdravstvene zaštite socijalno ugroženog stanovništva, pod jednakim uslovima na teritoriji Republike Srbije.

Društvenom brigom za zdravlje iz stava 1. ovog člana u tački 12 su obuhvaćena lica romske nacionalnosti koja zbog tradicionalnog načina života nemaju prebivalište, odnosno boravište u Republici Srbiji.⁴¹

Svaki građanin ima pravo da zdravstvenu zaštitu ostvaruje uz poštovanje najvišeg mogućeg standarda ljudskih prava i vrednosti u pružanju zdravstvene zaštite, pre svega prava na život,

---

³³ Član 68 Ustava RS

³⁴ Član 63. Ustava RS

³⁵ Član 68. Ustav RS

³⁶ „Službeni list SRJ“, br. 11/2002, „Službeni list SCG“, br. 1/2003 - Ustavna povelja i „Službeni glasnik RS“, br. 72/2009 - dr. zakon.

³⁷ Član 4. Zakona o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina

³⁸ „SL. glasnik RS“ br. 25/2019, [autentično tumačenje](#) - 92/2023.

³⁹ Član 3. Zakona o zdravstvenoj zaštiti

⁴⁰ Član 2. Zakona o zdravstvenoj zaštiti

⁴¹ Član 11. Zakona o zdravstvenoj zaštiti

nepovredivost fizičkog i psihičkog integriteta i neprikosnovenost ljudskog dostojanstva, obezbeđivanje ravnopravnosti polova i rodne ravnopravnosti, uvažavanje moralnih, kulturnih, religijskih i filozofskih ubeđenja građanina, kao i zabranu kloniranja ljudskih bića.

Trudnica, porodilja, dete do navršениh 18 godina života, samohrani roditelj sa decom do sedme godine života i stari imaju pravo na najviši mogući standard zdravlja i zdravstvene zaštite.⁴²

Takođe je i propisano načelo pravičnosti zdravstvene zaštite koje podrazumeva zabranu diskriminacije u pružanju zdravstvene zaštite po osnovu rase, pola, roda, seksualne orijentacije i rodnog identiteta, starosti, nacionalne pripadnosti, socijalnog porekla, veroispovesti, političkog ili drugog ubeđenja, imovnog stanja, kulture, jezika, zdravstvenog stanja, vrste bolesti, psihičkog ili telesnog invaliditeta, kao i drugog ličnog svojstva koje može biti uzrok diskriminacije.

Ne smatraju se diskriminacijom mere uvedene radi postizanja pune ravnopravnosti, zaštite i napretka lica, odnosno grupe lica koja se nalaze u nejednakom položaju⁴³.

- ***Zakon o zdravstvenom osiguranju***⁴⁴

Ovaj propis određuje krug lica – korisnika zdravstvene zaštite, kao i sadržaj i obim zdravstvenih usluga.

Kao posebnu kategoriju Zakon izdvaja lica romske nacionalnosti, koja zbog tradicionalnog načina života nemaju stalno prebivalište, odnosno boravište u Republici, i omogućava im obavezno zdravstveno osiguranje, ukoliko ne ispunjavaju uslove za sticanje svojstva osiguranika po drugim osnovama (lično svojstvo – zaposlenje, korisnik penzije, ili član porodice osiguranika).⁴⁵ Osiguranje, u skladu sa ovim Zakonom, obezbeđuje se i ženi u vezi sa planiranjem porodice, kao i u toku trudnoće, porođaja i materinstva do 12 meseci nakon porođaja.⁴⁶ U budžetu Republike obezbeđuju se sredstva za uplatu doprinosa za obavezno zdravstveno osiguranje za ova lica. Svojstvo osiguranog lica stiče se danom nastanka osnova po kome se to svojstvo utvrđuje.

Svojstvo osiguranog lica utvrđuje se registracijom u Centralnom registru obaveznog socijalnog osiguranja (u daljem tekstu: Centralni registar), odnosno rešenjem Republičkog fonda. Svojstvo osiguranog lica stiče se samo po jednom osnovu.⁴⁷ Licu kome je utvrđeno svojstvo osiguranog lica matična filijala izdaje, odnosno aktivira ispravu o osiguranju.

Isprava o osiguranju iz stava 1. ovog člana je kartica zdravstvenog osiguranja i potvrda o zdravstvenom osiguranju.⁴⁸

Pravo na zdravstvenu zaštitu za slučaj nastanka bolesti i povrede van rada obuhvata zdravstvenu zaštitu u pogledu prevencije i ranog otkrivanja bolesti, zdravstvenu zaštitu u vezi sa planiranjem porodice, kao i u toku trudnoće, porođaja i materinstva do 12 meseci nakon porođaja, kao i zdravstvenu zaštitu u slučaju bolesti i povrede van rada bez obzira na uzrok, koja se obezbeđuje na primarnom, sekundarnom i tercijernom nivou, u zavisnosti od

---

⁴² Član 20. Zakona o zdravstvenoj zaštiti

⁴³ Član 21 Zakona o zdravstvenoj zaštiti

⁴⁴ „SL. glasnik RS“, br. [25/2019](#) i [92/2023](#).

⁴⁵ Član 16. sr. 1. tač. 11. Zakona o zdravstvenom osiguranju

⁴⁶ Član 52.st. 1. tač. 2. Zakona o zdravstvenom osiguranju

⁴⁷ Član 24 Zakona o zdravstvenom osiguranju

⁴⁸ Član 25 Zakona o zdravstvenom osiguranju

zdravstvenog stanja osiguranog lica, u skladu sa ovim zakonom i propisima donetim za sprovođenje ovog zakona.⁴⁹

Osiguranim licima se, radi očuvanja i unapređenja zdravlja, sprečavanja, suzbijanja i ranog otkrivanja bolesti i drugih poremećaja zdravlja obezbeđuje sistematski i ostali pregledi žena u vezi sa trudnoćom i odraslih osoba u skladu sa republičkim programom prevencije i ranog otkrivanja bolesti od većeg socijalnog - medicinskog značaja, odnosno skrining programa kao i preventivne stomatološke i profilaktičke mere za prevenciju bolesti usta i zuba kod trudnica. Takođe, osiguranim licima se obezbeđuje i zdravstveno vaspitanje u vezi sa planiranjem porodice, prevencijom trudnoće, kontracepcijom i hirurškom sterilizacijom, testiranjem na trudnoću, testiranjem i lečenjem seksualno prenosivih bolesti i HIV infekcije.⁵⁰

Osiguranim licima u vezi sa planiranjem porodice, u toku trudnoće, porođaja i do 12 meseci nakon porođaja obezbeđuje se:

- 1) dijagnostika i lečenje steriliteta;
- 2) pregledi i lečenje koji se odnose na trudnoću (uključujući prenatalni period, porođaj i postporođajni period), stanja koja mogu da izazovu komplikaciju trudnoće, kao i prekid trudnoće iz medicinskih razloga;
- 3) stacionarno lečenje kada je medicinski neophodno i porođaj u zdravstvenoj ustanovi;
- 4) patronažne posete i pomoć porodilji i rutinska nega novorođenčeta od strane patronažne sestre.

Pod pregledom u smislu stava 1. tačka 2) ovog člana podrazumeva se i prenatalno i genetsko testiranje i druge preventivne mere, u skladu sa medicinskim standardima.⁵¹

Osiguranicama, u okviru obaveznog zdravstvenog osiguranja, ne obezbeđuje se zdravstvena zaštita koja obuhvata prekid trudnoće iz nemedicinskih razloga.⁵²

Zakon o ostvarivanju prava na zdravstvenu zaštitu dece, trudnica i porodilja⁵³

Ovim zakonom uređuju se pravo na zdravstvenu zaštitu i pravo na naknadu troškova prevoza u vezi sa korišćenjem zdravstvene zaštite za decu, trudnice i porodilje bez obzira na osnov po kome su zdravstveno osigurani, ako ova prava ne mogu da ostvare po osnovu obaveznog zdravstvenog osiguranja u skladu sa zakonom kojim se uređuje zdravstveno osiguranje.⁵⁴

Trudnicom, u smislu ovog zakona, smatra se žena kod koje je lekar specijalista ginekologije i akušerstva utvrdio postojanje trudnoće a porođiljom smatra se žena u periodu do 12 meseci po rođenju živog deteta.⁵⁵

Trudnice i porodilje ostvaruju prava utvrđena ovim zakonom na osnovu isprave o zdravstvenom osiguranju koju izdaje Republički fond u skladu sa zakonom kojim se uređuje zdravstveno osiguranje, bez obzira na to da li je isprava overena, i izveštaja lekara specijaliste ginekologije i akušerstva o utvrđenoj trudnoći, odnosno otpusne liste zdravstvene ustanove o obavljenom porođaju.⁵⁶

---

⁴⁹ Član 33 . Zakona o zdravstvenom osiguranju

⁵⁰ Član 53. Zakona o zdravstvenom osiguranju

⁵¹ Član 54. Zakona o zdravstvenom osiguranju

⁵² Član 110 stav 1. tačka 8. Zakona o zdravstvenom osiguranju

⁵³ "Sl. Glasnik RS", 6p. 104/13

⁵⁴ Član 1. Zakona o ostvarivanju prava na zdravstvenu zaštitu dece, trudnica i porodilja

⁵⁵ Član 2. Zakona o ostvarivanju prava na zdravstvenu zaštitu dece, trudnica i porodilja

⁵⁶ Član 4. Zakona o ostvarivanju prava na zdravstvenu zaštitu dece, trudnica i porodilja

Lekar specijalista ginekologije i akušerstva dužan je da odmah po utvrđenoj trudnoći, odnosno po izvršenom prekidu trudnoće, trudnice koja ostvaruje pravo na zdravstvenu zaštitu u skladu sa ovim zakonom, o tome obavesti Republički fond.⁵⁷

- **Zakon o pravima pacijenata**⁵⁸

Ovim propisom uređena su prava pacijenata prilikom korišćenja zdravstvene zaštite, način ostvarivanja i način zaštite tih prava, kao i druga pitanja u vezi sa pravima i dužnostima pacijenata.

Pacijentu se garantuje jednako pravo na kvalitetnu i kontinuiranu zdravstvenu zaštitu u skladu sa njegovim zdravstvenim stanjem, opšteprihvaćenim stručnim standardima i etičkim načelima, u najboljem interesu pacijenta i uz poštovanje njegovih ličnih stavova. Ostvarivanje ovog prava zasniva se na partnerskom odnosu pacijenta kao primaoca zdravstvenih usluga i zdravstvenog radnika, odnosno zdravstvenog saradnika kao davaoca zdravstvenih usluga, što podrazumeva uzajamno poverenje i poštovanje između pacijenta i zdravstvenog radnika, odnosno zdravstvenog saradnika na svim nivoima zdravstvene zaštite, kao prava i dužnosti partnera u tom odnosu.⁵⁹

Pacijent koji smatra da mu je uskraćeno pravo na zdravstvenu zaštitu, ili da mu je postupkom zdravstvenog radnika, odnosno zdravstvenog saradnika, uskraćeno neko od prava iz oblasti zdravstvene zaštite, ima pravo da podnese prigovor zdravstvenom radniku koji rukovodi procesom rada ili direktoru zdravstvene ustanove, odnosno osnivaču privatne prakse ili savetniku za zaštitu prava pacijenata.⁶⁰

Zaštita prava pacijenata regulisana je odredbama čl. 38 – 43. Zakona o pravima pacijenata.

- **Zakon o postupku prekida trudnoće u zdravstvenoj ustanovi**⁶¹

Ovim propisom uređuju se uslovi i postupak prekida trudnoće, kao hirurške intervencije, u zdravstvenoj ustanovi.

Prekid trudnoće može se izvršiti samo na zahtev trudne žene. Za prekid trudnoće kod lica mlađeg od 16 godina i lica potpuno lišenog poslovne sposobnosti, potrebna je i pismena saglasnost roditelja, odnosno staraoca.⁶² Prekid trudnoće ne može se izvršiti kada se utvrdi da bi se njime teže narušilo zdravlje ili ugrozio život žene.⁶³

Prekid trudnoće može se izvršiti do navršene desete nedelje trudnoće, a izuzetno, prekid trudnoće može se izvršiti i posle navršene desete nedelje trudnoće pod određenim uslovima.⁶⁴ Postojanje uslova za prekid trudnoće utvrđuje: lekar specijalista akušerstva i ginekologije zdravstvene ustanove, konzilijum lekara odgovarajuće zdravstvene ustanove ili etički odbor zdravstvene ustanove, u zavisnosti od navršene nedelje trudnoće.⁶⁵

Prekid trudnoće obavlja se u zdravstvenoj ustanovi koja ima bolničku službu iz ginekologije i akušerstva, operacionu salu i službu transfuzije krvi: klinici, institutu, kliničko-bolničkom centru ili kliničkom centru, a može se obaviti i u domu zdravlja, odnosno lekarskoj ordinaciji

---

⁵⁷ Član 5. Zakona o ostvarivanju prava na zdravstvenu zaštitu dece, trudnica i porodilja

⁵⁸ „SL. Glasnik RS“, broj 45/13

⁵⁹ Član 3 Zakona o pravima pacijenata

⁶⁰ Član 30. Zakona o pravima pacijenata

⁶¹ „SL. Glasnik RS“, br. [16/95](#), [101/05](#) - dr. zakon

⁶² Član 2. Zakona o prekidu trudnoće u zdravstvenoj ustanovi

⁶³ Član 3. Zakona o prekidu trudnoće u zdravstvenoj ustanovi

⁶⁴ Član 6. Zakona o prekidu trudnoće u zdravstvenoj ustanovi

⁶⁵ Član 7. Zakona o prekidu trudnoće u zdravstvenoj ustanovi

specijaliste iz ginekologije i akušerstva, koji imaju obezbeđenu zdravstvenu zaštitu žena i hitnu medicinsku pomoć.⁶⁶

Zdravstvena ustanova je dužna da ženi kojoj je izvršen prekid trudnoće obezbedi kontrolu zdravstvenog stanja.⁶⁷

- ***Zakon o zabrani diskriminacije***⁶⁸

Ovim zakonom zabranjene su diskriminacija po osnovu pola, diskriminacija nacionalnih manjina, diskriminacija u postupcima pred organima javne vlasti kao i diskriminacija s obzirom na zdravstveno stanje.

3. Strateška dokumenta

❖ Strategija za socijalno uključivanje Roma i Romkinja u Republici Srbiji za period od 2016 do 2025. godine⁶⁹

Predstavlja strateški dokument koji je trebao da za period od devet godina intenzivirati rad institucija na nacionalnom i lokalnom nivou za pitanja socijalnog uključivanja Roma i Romkinja i suzbijanje njihove diskriminacije, odnosno za stvaranje uslova za pun pristup ostvarivanju ljudskih prava osoba romske nacionalnosti. Dokument pokriva pet prioriternih oblasti: obrazovanje, stanovanje, zapošljavanje, zdravlje i socijalnu zaštitu.

Strategija je prepoznala da procene zdravstvenog stanja Roma i Romkinja u Republici Srbiji su nedovoljne i ne rade se na osnovu sistematizovanih i planski prikupljenih podataka.

Strategija ima pet posebnih ciljeva, od kojih je jedan u oblasti zdravlja: Unaprediti zdravlje Roma i Romkinja, unaprediti pristup zdravstvenim uslugama i omogućiti puno ostvarivanje prava na zdravlje u zdravstvenom sistemu Republike Srbije.

Posebni ciljevi ostvaruju se operativnim ciljevima, merama i aktivnostima ka očekivanim ishodima do 2025. godine. Operativni cilj razvijanje podržavajućeg okruženje za razvoj i zdravlje Roma i Romkinja, treba dostići, između ostalog, poboljšanjem reproduktivnog zdravlja.

Primena Strategije biće obezbeđena usvajanjem i sprovođenjem dvogodišnjih akcionih planova. U pripremi akcionih planova posebna pažnja će se posvetiti rodnoj ravnopravnosti kao horizontalnom pitanju i njenom uvođenju u sve planirane mere, kao i primeni posebnih mera za unapređivanje položaja romskih žena i devojčica.⁷⁰

Strategija za stalno unapređenje kvaliteta zdravstvene zaštite i bezbednosti pacijenta⁷¹

Kvalitetna zdravstvena zaštita je ona koja omogućava organizaciju resursa na najdelotvorniji način, kako bi se zadovoljile zdravstvene potrebe korisnika za prevencijom i lečenjem, na bezbedan način, bez nepotrebnih gubitaka i na visokom nivou njihovih zahteva.

REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Starosna struktura ispitanica

⁶⁶ Član 10. Zakona o prekidu trudnoće u zdravstvenoj ustanovi

⁶⁷ Član 11. Zakona o prekidu trudnoće u zdravstvenoj ustanovi

⁶⁸ „SL. glasnik RS“ br. 22/09

⁶⁹ „SL. glasnik RS“ br. 26/16

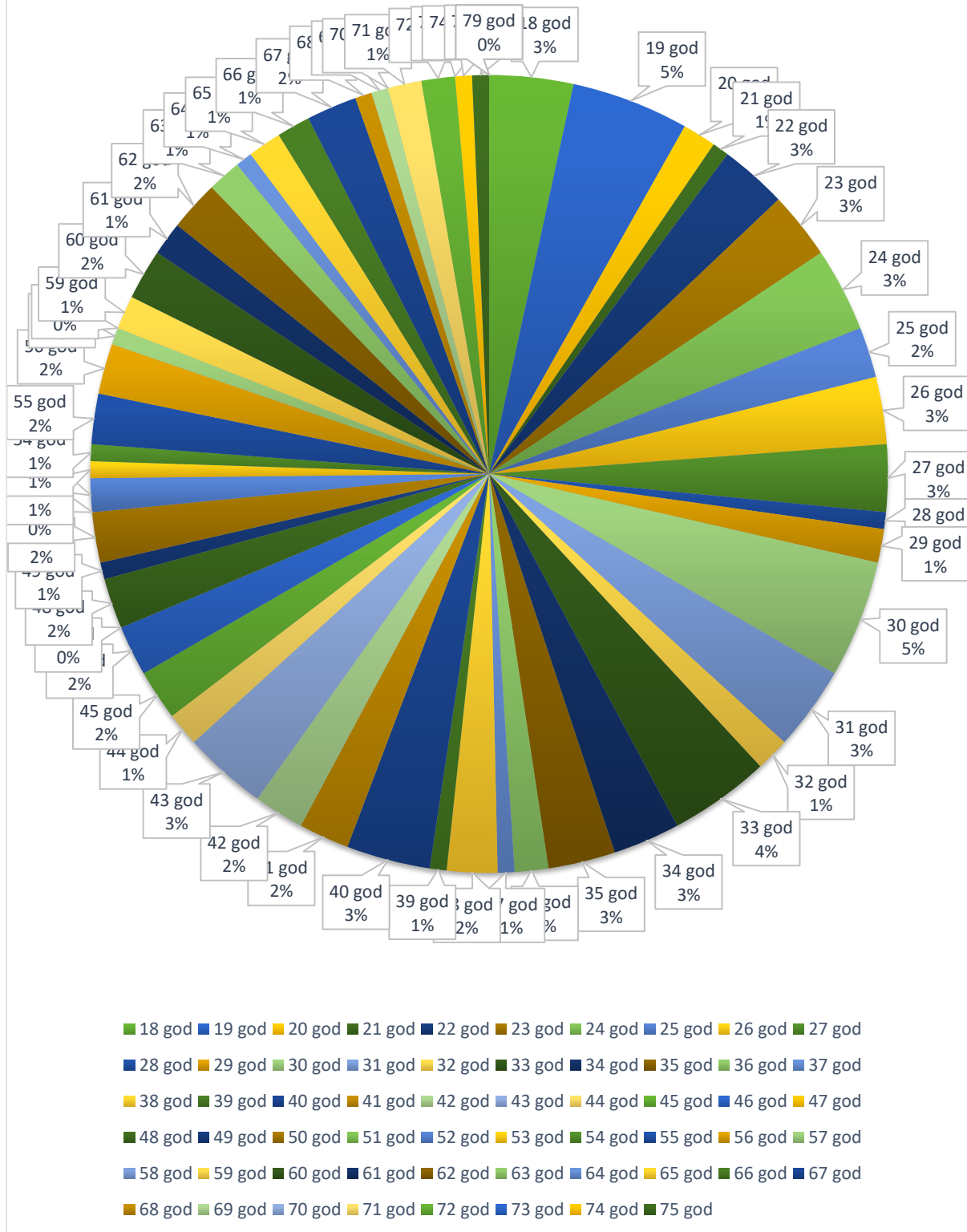
⁷⁰ Osnovni tekst na snazi od 03/03/2016 , u primeni od 03/03/2016

⁷¹ SL. glasnik RS“ br. 15/09

Razgovori su obavleni sa 150 ispitanica. Vodio se računa da ispitanice budu različite starosne dobi od 18 do 75 godine, što se i postiglo (grafikon 1).

Grafikon 1.

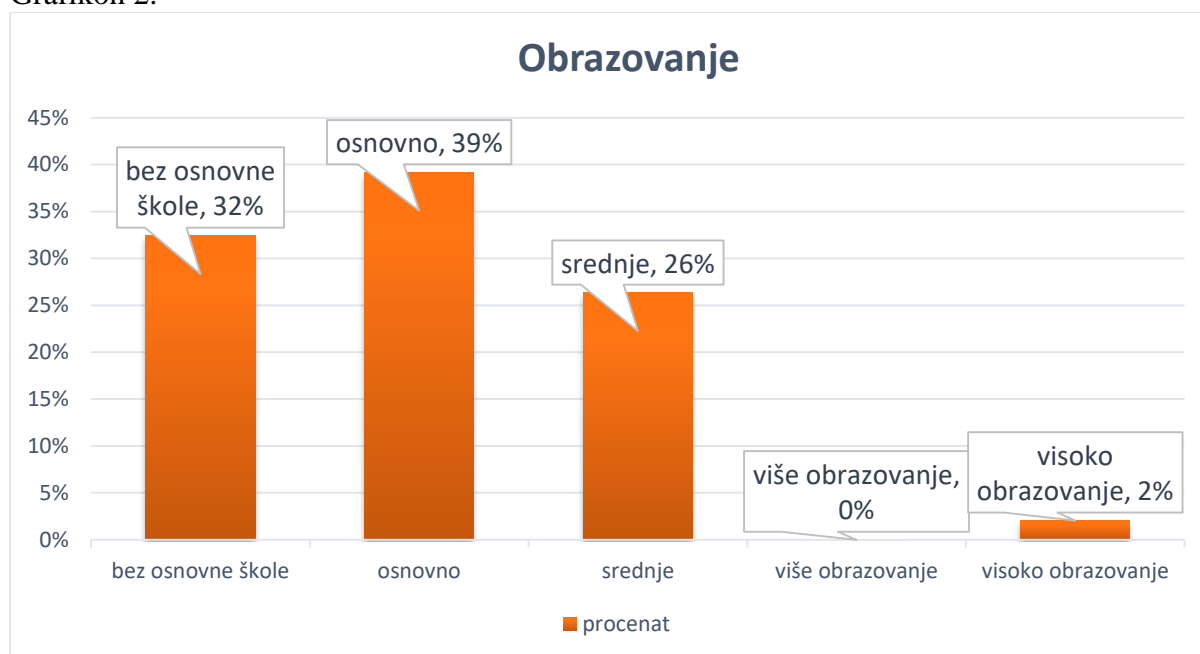
Godine starosti ispitanice u procentima

Obrazovna struktura ispitanica

Od ukupno 150 ispitanica 32% su bez završene osnovne škole, 39% ima završenu osnovnu školu, 26% je završilo srednju školu i 2% ima visoko obrazovanje (Grafikon 2).

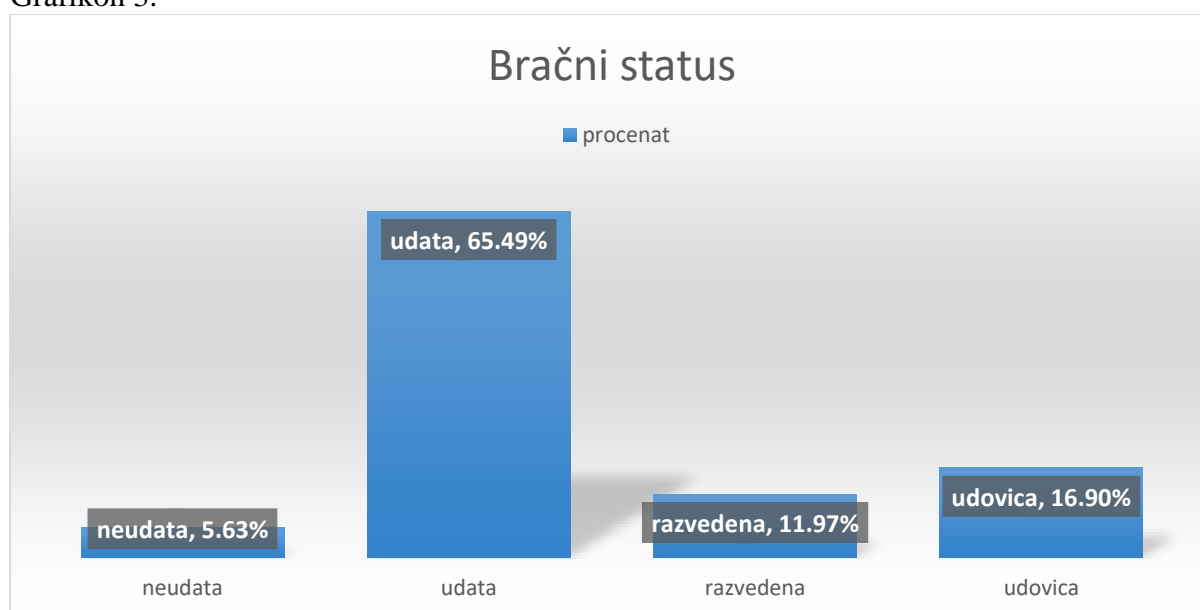
Grafikon 2.

Bračni status ispitanica

Šarolika je struktura i ispitanica u pogledu bračnog statusa. 65 % ispitanica se nalazi u bračnoj zajednici, 5,63 % nisu u date, 11,97 % su razvedene i 16,90 % su udovice (grafikon 3)

Grafikon 3.

Ono što se može konstovati analizom upitnika, da su većina ispitanica kao razlog razvoda navodile nasilje od strane partnera i njegovih članova porodice.

PRIMERI

Međutim, njen novi život bio je daleko od onoga što je zamišljala. Njena svekrva, žena čvrstog i okrutnog karaktera, od prvog dana je pokazala da neće imati pravo na radost ni slobodu. Za svekrvu ona nije bila član porodice, već neko ko je tu da služi i da radi bez pogovora.

Trudnoća, koja bi za mnoge žene trebalo da bude blaženi period, za nju je bila još teža. Umesto nežnosti i podrške, bila je izložena još većem teroru. Svekrva ju je često terala da obavlja teške poslove, čak i u podmakloj trudnoći. Morala je da nosi velike terete, da se saginje i radi po ceo dan, bez obzira što je bila trudna.

Niko u Srbiji nije hteo da me zaposli jer sam Romkinja, nepsimena nemam školu završenu srednju, muž radio kao moler i često prokocka platu i opet nismo imali. Danima tako do momneta dok nije bilo nasilja od strane supruga gde sam ga prijavila napustila i ostala sam kod svoje majke koja me je primila i sada živim sa majkom i dvoje maloletne dece 2 devojčice. Još uvek tražim posao, dodatne edukacije kako bih deci obezbedila sigurniji život, a sa druge strane kada svi čuju da imam malu decu odbijaju da me zaposle.

Najstrašniji trenuci bili su oni kada bi svekrva, u svojim izlivima besa, prešla granice verbalne agresije. Udari koje je trpela od svekrve bili su ponižavajući i bolni, ali ona nije smela da se brani. Nije imala gde da ode, niti je verovala da ima pravo da traži pomoć. Njena snaga dolazila je iz ljubavi prema nerođenom detetu i nade da će, kada deca stasaju, njen život postati bar malo lakši.

Njen muž, bio je nemoćan da se suprotstavi svojoj majci. Njegova tišina i povučenost ostavljali su je potpuno samu. U najtežim trenucima, kada bi osetila bol i fizičku iscrpljenost. Gledala prema svom stomaku i molila se da dete koje nosi bude zdravo. Njena deca bila su jedina svetla tačka u njenom mračnom životu. I tek kada su porasla, osnažila se da ga napusti.

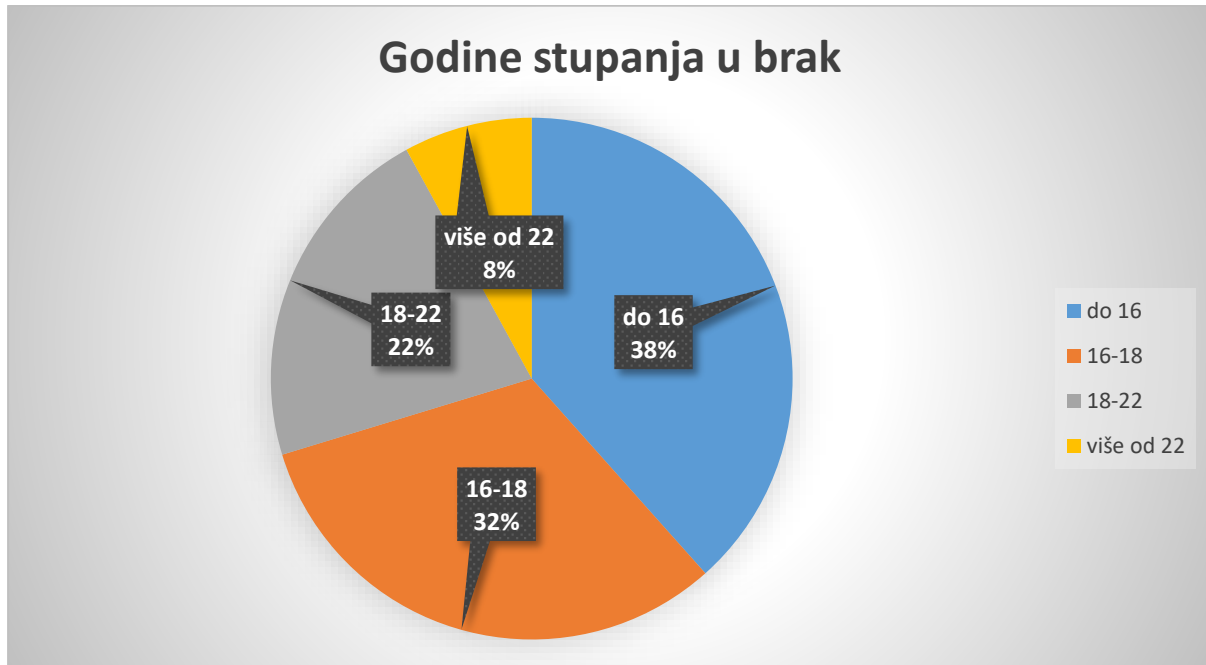
Na pocetku je bilo sve uredu dok se nismo preselili u Beograd. Tamo sam radela u bolnici kao babica, bila sam dobro prihvaćena od strane kolega, ali se on promenio, promenio je i svoje ponašanje prema meni. Počeo je da pije i da bude agresivan, cesto sam dobijala batine od njega i bila ponizena. Ne znam sta je to prouzrokovalo. Prijavila sam ga policiji al oni nisu reagovali, rekli su da je to uobičajno sa parovima. Nakon toga smo se preselili u Libiji jer je počeo da radi tamo. Radela sam u njihovoj bolnici kao medicinska sestra i tamo nisam bila mirna on je bio sve vise agresivniji i dosta je pio, da me mnogo puta prisiljavao da spavam sa njim i ako to nisam zelela. Na kraju smo se vratili iz Libije i njegovom maltretiranju nije bilo kraja dok me moja cerka nije izvela iz kuce a njemu zapretila da mi ne prilazi i da me ne maltetira. Tako me je moje dete spasila nasilnika. On je ubrzo posle toga umro i tek sada se osećam slobodno i mirno

Godine stupanja u brak

I rezultati ove Analize ukazuju da je značajan broj Romkinja 38% stupilo u rani dečiji prinudni brak pre 16 godine, u period od 16-18 godine 32%, od 18- 22 godine 22% a samo 8 % je stupilo

u brak sa starosnim uzrastom višim od 22 godine (grafikon 4). **Znači ukupno 70% Romkinja je stupilo u rani dečiji prinudni brak.**

Grafikon 4.

PRIMERI ULASKA U RANI DEČJI I PRINUDNI BRAK

Živela je sa roditeljima i braćom i sestrama, ukupno ih je bilo devetero u kući 5 sestara i 2 brata svi su živeli u jednoj sobi, bili su jako siromašni. Otac joj je bio svirač svirao je i tako je upoznao njenog budućeg muža koji je 12 godina bio stariji od nje. Ona je bila dete nju nisti nisu pitali samo su joj rekli sutra se udajes zapretili su joj udaćeš se milom ili silom, na kraju je morala u kući muža je bila jako maltretirana i od strane njega i njegovih roditelja izrodila je petoro dece (IMALA JE 14 GODINA).

(30 GODINA) Živela sam veoma težak život bili smo siromašni. Nisam išla u školu nisam imala čime da idem nisam imala uslova ai roditelji nisu zaineresovani da ja idem u školu iako su moje drugarice išle u školu. Moj otac i moja majka nisu se baš dobro slagagali otac kad god je pio tukao je majku, majka više nije mogla da izdrži i kad sam ja imala 9 godina oni su se razveli. Ja sestra i brat smo ostali da živimo sa oca sav teret je bio na mene. Živeli smo godinu dana sa oca. Posle godinu dana majka nas je uzela da živimo sa njom jer se ona u međuvremenu udala i živeli smo sa njom i očuhom. Kako sam počela da rastem i da se razvijem sve više sam se plašila očuha noćima nisam mirno spavala. Uvek sam imala neki čudan osećaj kao da će da me očuh siluje iako mi nije rekao neku lošu reč neznam tako sam se osećala i imala strah, a majci ništa nisam rekla. Kad sam napunila 13 godina upoznala sam se sa oca moje sadašnje dece. Bili smo tako u vezi godinu dana. Kad sam napunila 14 godina ja sam pobjegla za muža. Mislila sam da ću bolje da živim i da ću da imam sve noćima ću mirno da spavam bez straha. Bilo je lepo mirno sam spavala imala sam šta da jedem svekrva me čuvala svekra nisam imala. Muž nije me tukao nije maltretirao ali je voleo da se kocka. Uvek kad je bila socijala on bi podigao pare kupio bi namernice za kuću naj osnovnije ostalo novca bi sačuvao kako bi mogao da se kocka. Svake godine sam radala po jedno dete i tako sam rodila 5-oro dece. (IMALA JE 14 GODINA.)

(30 GODINA) Živela sam sa majkom, oca, sestru i brata moji roditelji mi nisu dali da idem u školu. Otac je pio bio alkoholičar uvek je bio pijan maltretirao je moju majku bili smo siromašna porodica. Ja nisam mogla to da vidim to zanemarivanje i nasilje od oca. Našla sam momka imala sam samo 13 godina mnogo sam ga volela mislila sam ako se udam bolje ću da živim, ali sam se prevarila. Pobjegnem ja za njega sa njim sam bila 4 meseca. Njegovi roditelji su me mnogo maltretirali a on je pio i drogirao se. Nisam mogla da živim sa njim vratila sam se kod roditelje. Živela sam sa roditeljima kratko. Jer nije isto kad si devojka i kad si raspuštenica drugim očima te gledaju. Jednog dana komšika došla kod nas na kafu i rekla mojim roditeljima kako ima jedan dečko koji hoće da se oženi da je dobar i da ima tetku tu blizu njih. Prošlo je nedelju dana dođe ta ista komšika sa njegovom tetkom da me prose. Moji roditelji su doneli odluku i udali me za njega protiv moje volje iako ga nisam ni znala ni videla ako je dosta stariji od mene bio je oženjen više puta žene su ga ostavljale jer muje majka bila mnogo loša žena sad je pokojna (IMALA JE 14 GODINA)

(24 GODINE) Čim sam završila osnovnu školu pobjegla sam od kuće nisam više mogla da trpim nasilje od strane oca. Jedne noći sam zvala dečka, sačekao me je na vrh ulice, spakovala sam stvari i otišla sa njim. Odmah sutradan smo se i uzeli. Majka je pokušala da me vrati, ali otac nakon što sam otišla nije hteo ništa sa mnom, pa sam tako i ostala sa sadašnjim mužem. (IMALA JE 15 GODINA)

(23 GODINE) I udaja desila se kada je imala samo 16 godina. Nakon što su je roditelji ispisali iz škole protiv njene volje, brak je postao jedini put koji je za nju bio predviđen. Njena porodica odlučila je da je uda za A, momka starijeg od nje četiri godine. Bez prava da bira i izrazi svoje želje. (IMALA JE 16 GODINA)

(24 GODINE) Došli su kod nas kući da me prose. Najavili su se tati i mami nedelju dana pre. Sećam se da smo generalno sređivali kuću zbog toga. Prali smo tepihe, prozore, krečili. Kada je došao taj dan bila sam uplašena, nisam znala šta me čeka. Roditelji su razgovarali i dogovorili da nas vere. Sadašnji muž i ja nismo razgovarali tada uopšte. ²Verili su me i nakon dve nedelje je bila svadba i otišla sam kod njega. Ja se ništa nisam pitala ali tako je to kod nas. (IMALA JE 14 GODINA)

Rana udaja i dečki brak stavljaju u poziciju devojčicu da udajom preuzima sve ženske obaveze u kući i očekivanje zajednice da što pre postanu majke. U ovakvim porodicama je u potpunosti očuvana patrijarhalna struktura u kojoj u kojoj je svekrva centar moći u porodici. Mlade devojke pre stupanja u brak uglavnom nemaju saznanja šta ih čeka u braku, ili bar tome ne razmišljaju mnogo. Kada im u retkim slučajevima majke govore o braku, uglavnom je to priča o teškoćama prilagođavanja u novoj sredini, očekivanjima koja nova porodica ima od njih, obavezom da ispune zahteve muža, svekra i svekrve, obaveze preuzimanja na sebe svih kućnih poslova.

Jedan od primera koji to ilustruje

Šta sam ja znala sa 16 godina. Tako mlada a morala sam da preuzmem sve obaveze i da se bavim bebom da spremam, kuvam, perem, sve je palo na mene. Kod nas je postojao običaj da kad svekar dodje s posla ja mu perem noge i držim celu kucu. Kad je sin imao tri godine ja sam počela s majkom da radim, ja sam ćilimarka. Tkale smo ćilime i puno sam para zarađivala pa je onda moj muž i svekrva su shvatili da je dobro da to radim pa sam pola dana to radila a ostatak dana se bavila kućom i detetom.

SMO 30% ISPITANICA JE stupilo u bračnu zajednicu kao punoletne. Njihove price ukazuju da je na strosni uzrast od 18 godina više im je davao mogućnost da odlučuju o izboru partnera. Neki od sledećih primera iz Analize to i potvrđuju

UDAJA SA KADA SU POSTALE PUNOLETNE

Zabavljali smo se 4 godina, u međuvremenu on je bio u i vojsci, vratio se i ubrzo nakon toga tačnije cim sam završila srednju školu odmah sam se udala. On je inače stariji od mene 5 godina. Imali smo običaje kao i kod većine, spavali smo to veče kad sam pobjegla za njega. Ujutru smo dali spavačicu njegovoj majci i ona je bila srećna sto sam bila nevinina jer smo se dugo zabavljali i nismo napravili nikakvu štetu u među vremenu. To jutro sećam se kad je njegova majka ušla u sobu mene je bilo sramota, samo je rekla gde je spavačica i on je ustao iz kreveta i dao joj je, ona je rekla da se obučemo i dodjemo u dnevnu sobu. Ja sam propala od sramote ali morala sam da izdržim jer mene je majka učila da moram da poštujem tradiciju. Onda je moja svekrva pozvala telefonom moje roditelje i rekla da sam se udala da sam nevinina i da će poslati grejanu rakiju.

Mi smo se zabavljali od osmog razreda osnovne škole. Bilo je logično i da se uzmemo. Nikada nisam ni pomislila da se udam za nekog drugog jer sam sa njim već izgubila nevinost. Naši su se poznavali i nisu imali ništa protiv. Odlučili smo se na brak kada sam ostala trudna sa 19 godina. Naši su nam napravili svadbu i dan danas smo zajedno.

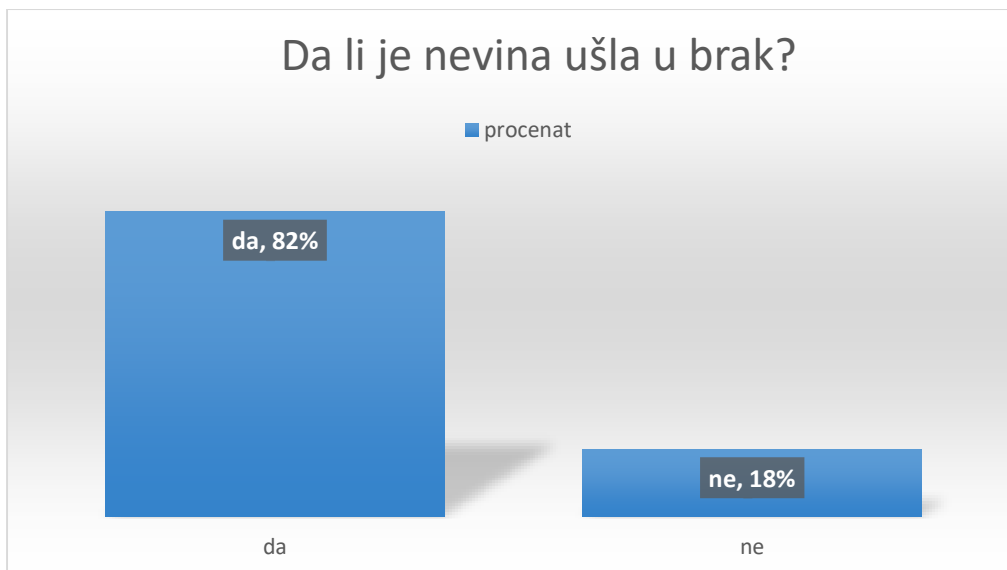
Suprug i ja smo odrasli zajedno ali se nismo mnogo družili, tu smo iz istog kraja. Imala sam vezu od dve godine koja se loše završila i u tim trenutcima mi je bio prijatelj i pružio podršku. Zavolela sam ga i on mene, postali smo nerazdvojni te smo posle godinu dana u vezi odlučili da se venčamo.

Stavovi ispitanica o kultu nevinosti kod Roma

Insistiranje na časti u romskoj zajednici, između ostalog je i insistiranje na zabrani predbračnih seksualnih odnosa za devojke u svim romskim zajednicama. Jedan od nesumljivo značajnih razloga za rano sklapanje braka kod Romske populacije je upravo i to.

Rezultati Analize ukazuju da je 82% ispitanica nevinino ušlo u brak (grafikon 5). Od 18 % ispitanica koje nisu nevine ušle u brak, većina su ušle u brak sa partnerom sa kojim su imale prvi seksualni odnos. Samo u par slučajeva nije bilo tako i to su uvek bile ispitanice koje su zbog toga trpile nasilje od partnera i njegove porodice.

Grafikon 5

Stavovi ispitanica o ranoj udaji i njenoj vezanosti sa kultom nevionosti oslikavaju se u sledećim izjavama:

Meni lično nije bitno svaka žena treba da ima momka da se zaljubi pa i da spava sa njim da zna sta joj se sviđa sta voli ma život je jedan i treba ga živeti tako sam vaspitala i moje ćerke.

KULT NEVINOSTI/OČEKIVANJE OKOLINE, PORODICE PARTNERA

Moji roditelji su bili jako siromašni, njegovi su došli da me zaprose, ja sam imala samo 15 on je imao 20 godina. Ni on ni ja nismo bili za, ali su nas roditelji ubedili. Moji su govorili da ću imati bolje uslove i bolji život kod njega, i lako su me ubedili. Dovedi su me kući, svekrva me okupala, obukla beli kombinezon. Namestili nam postelju u spavaćoj sobi, veoma lepoj, tada sam to primetila. Prva bračna noć veoma teška i bolna, stresna, nismo se poznavali... Dve žene su čekale ispred ulaznih vrata, i na svaki moj vrisak upadale u sobu. Nekako smo i to odradili. Svi su se veselili a ja nisam ni bila svesna šta mi se dešava

Bila sam dete, veoma mlada ništa nisam znala, ali sam izlazila sa drugaricama, na korzo gde su izlazili mladi smo se upoznali počeli da se zabavljamo, nije prošlo na 2-3 meseca mi smo se uzeli „pobegli“, i tad počinju moje muke, tu noć su nas , čuvali, da bi videli da li sam nevina, i dal ću brzo da se podam kako su one govorile baba tetke i ostale žene koje su se okupile, nakon što sam se obrisala na košulji odmah je počelo veselje jašaa e borjače jaašaa. Posle nekoliko nedelja moj muž je počeo d ispoljava svoju ljubomoru, nije me pustao nigde samu, niti da odem do mojih, niti do neke drugarice sve mi je bilo uskraćeno...i nakon toga je počeo da pije i ja sam toliko godina živela sa alkoholičarem....

Tako je to kod nas Roma. Da nisam bila nevina oni bi me vratili, tata bi me ubio ili udao za nekog starca...To je najvažnije kod nas jer je to obraz cele porodice

Ostali smo kod rodjaka tri dana i tada sam se javila roditeljima i rekla da sam se udala. Majka me je pitala da li smo imali seksualne odnose i ja sam joj rekla da jesmo. Otišli smo kod nega i rekli njegovim roditeljima da smo se uzeli. On je nešto pričao sa roditeljima, posle mi je rekao da im je saopštio da me je „upropastio“ i da sada mora da se oženi sa mnom jer to moji roditelji zahtevaju. Pristali su i pozvali moje roditelje na „pomir“, kako bi se upoznali.

Imala sam 16 kad sam spavala prvi put sa dečkom to je pukla bruka kad su saznali moji roditelji odma sam morala da se udam isterali su me iz kuće tri godine nisu pričali samnom.

Meni je majka govorila da je to naša tradicija, i da ne treba da se stidim toga da moram da udjem nevina u brak i da kada se to desi to ce biti za njih ponos. Kada sam upisala srednju školu secam se otac je bio protiv i govorio sta ako se udam ako pobegnem ubiće me stalno je pretio, prosto nisam zato ni momka mogla da imam, uvek je pričao da sam ja mnogo lepa ida će neko da me ukrade.

Moja majka nam nije dozvoljavala toliko da izlazimo da ne bi ukaljale obraz a i morale smo da joj pomažemo oko kuće i dece.

Primer koji slikovito predstavlja do kojih granica surovog postupanja može doći od strane supruga i njegove porodice, ako mlada nije nevina:

Moj otac je odlučo da me uda. Nesrećna sam bila zbog toga ali ipak sam prihvatila, majka je trebala puno para za lekove i gledali smo na to kao na jedini izlaz, ako me udaju za bogatog. Došao je po mene stariji mladic imao je 27 godina a ja samo 15. Oni su bili ugledna romska porodica koja ima novca. Kada sam došla u kucu sve je bilo u najboljem redu,lepo su me dočekali. Onda je dosao red na prvu bračnu noć. Nisam znala kako da mu saopštım da nisam nevina, uplašila sam se i ćutala. Udario me i izašao napolje. Nisam ga videla dva dana, treći dan došao je pijan.

To se desilo sa XXXXXXX, moja prva i jedina ljubav. On je bio violinista, išli smo zajedno u razred i maštali o zajedničkoj budćnosti ali ipak ništa od toga... Kada je moj muž video da sam „nećista“ dobila sam takve batine.. Ujutru me je dočekalo isto i od strane svekra i svekrve . Služila sam im kao kućna pomoćnica, nikome nisu pričali jer je to bila sramota za njihovu porodicu, nekada mi nisu davali da jedem. Kada sam ostala prvi put u drugom stanju malo je falilo da izgubim dete od silnih batina....Imali smo dvoje dece sina i ćerku. Svaki dan si govorili da su to moja deca kopilad ko zna ćija su .. Nikada nisam sela sa njima da rućam kao ni moja deca jednostavno kao da nismo živeli u našoj kući. Muž je dva tri puta uzeo decu u ruke sve je ostalo bilo na meni. Bila sam u stanju da trpim i trpim jer ipak i moja je krivica sto sam bila „nećasna“. Sve do momenta kada je ćerka napunila 5 godina videla sam je kako ćisti štalu umaljana u izmetu. Kada sam je pitala sta se desilo ispićčala mi je da je došla da pomazi kravu ali baba je bacila u izmet rekla joj da životinje nisu samo za maženje vec mora o njima da se vodi briga. Te iste večeri sam pobegla sa svojom decom sa svega jednim rancem. Moji roditelji su preminuli, nisam imala kud ali sam znala da moram da odem i spasem svoju decu.Otišla sam u svoju staru kuću gde je živeo moj brat sa svojom porodicom.

STAV ISPITANICA PREMA NEVINOSTI

Meni nije bilo bitno da budem nevina valjda je to nesto sto ja treba da odlučim a ne moji roditelji odkud oni znaju kad je moje telo spremno ili ne. Mozda sam ja pogrešila i na taj način obrukala familiju ali ni mom mužu nije bilo bitno da uđem nevina jer je on druge nacionalnosti nama je bilo bitno da nama bude lepo sto smo zajedno.

Da, meni je bilo važno da budem nevina, tako sam vaspitana tako je i moja majka i baka pričala, svi u mojoj okolini tako vaspitavaju svoju decu meni je važno da sutra i moja ćerka bude nevina kada uđe u brak jednostavno ja mislim da tako treba. To je naša tradicija, to je normalno jer smo tako vaspitane.

Da zbog same sebe. S obzirom da sam imala 22 god. imala sam neki strah a i tremu prve bračne noći. Njegova majka je stajala pred vrata da bi videla čaršav posle tog čina. Jer kod nas je običaj da ujutru svekrva igra sa čaršafom koji je umotan u belu maramu.

Da jer kod nas kad si nevina ima ljudi koje nose blagu rakiju kolima izvade flašu kroz prozor a flaša ukrašena u crvenu maramu sa crvenim cvetovima i trube kolima po celo naselje i nose mladim roditeljima. Onda dolazi rodbina komšije čestitaju ati im sipaš tu rakiju da piju. Mladini roditelji isto tako i oni ukrašavaju flašu blage rakije i oni donesu isto kolima i pale sirenu. Tako se označava da je mlada došla nevina

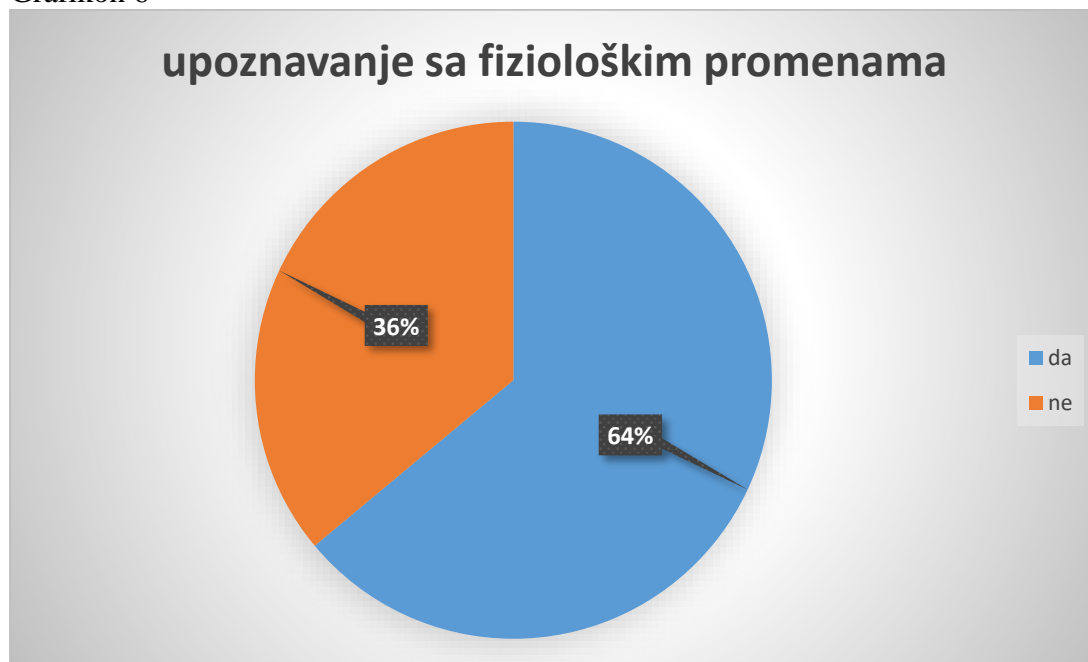
Da, najvažnije. Zato sam se i udala čim sam izgubila nevinost. Kod nas je to jako bitno. Da nisam bila nevina nikada me suprug ne bi oženio.

Nisam u braku i nije mi vazno da udjem nevina u brak mada bih volela da tako bude, da prvi put bude sa pravim čovekom.

X.X. je mlada devojka kojoj je nevinost bila jako bitna u trenutku udaje. Ona smatra da se nikada ne bi udala da nije bila nevina. Njeni roditelji su bili zabrinuti i tužni zbog rane udaje ali ipak i vrlo ponosti zbog njene nevinosti.

Šta donosi pubertet i koje sve fiziološke promene mogu da očekuju saznanja su imale 64% ispitanica, dok 36% nisu imale nikakva saznanja (grafikon 6).

Grafikon 6

Razloge koje su navodile zašto nisu imale saznanja o fiziološkim promenama koje se dešavaju u pubertetu najčešće su bili:

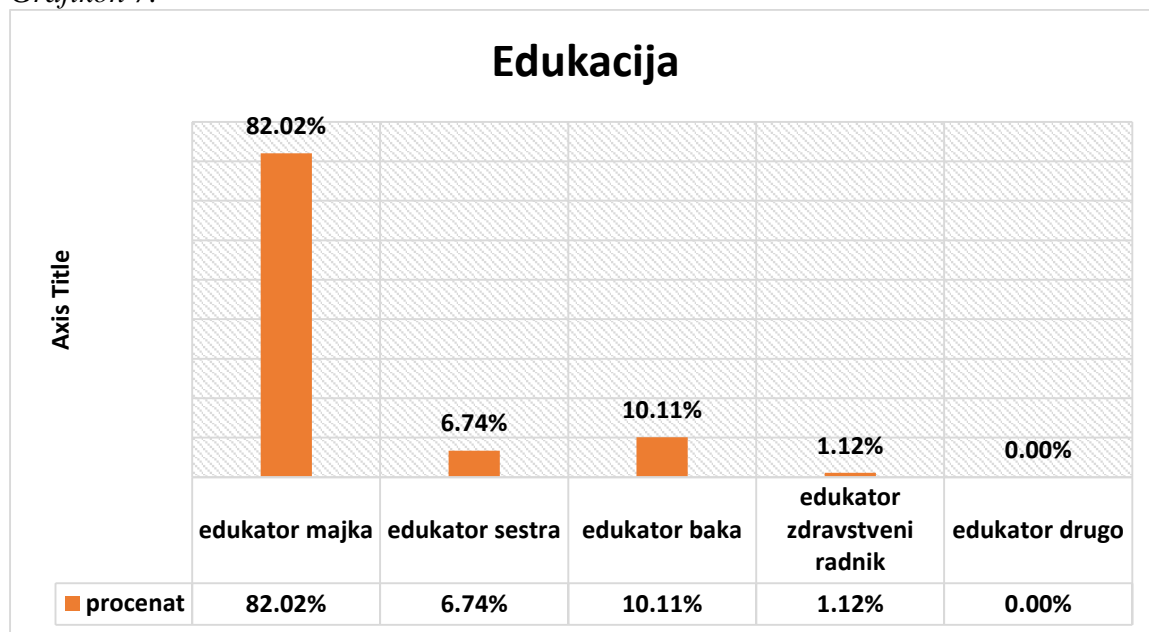
- *niko mi nije edukovao, odrasla sam bez majke.*
- *Nama nije imao ko da priča o pubertetu životu zdravlju tako je bilo vreme da se preživi i - bilo mnogo teško vreme za vreme ratova i svađa između naroda. Ja sam kad sam prvi put dobila menstruaciju stavila binde tako smo to zvali to je vata. Uglavnom nismo smeli da pitamo majku ni oca o tome.*
- *Niko mi nije pričao o fiziološkim promenama, majka nije imala vremena i nije smela od oca da priča o tome, ništa nisma znala, sve sam sama i od svekrve učila posle kad se udala.*
- *niko mi nije pričao o pibertetu pre ciklusa, to je bilo sramota, niko mi ništa nije rekao ni o ciklusu, niti da će biti i dlake.*

Osobe koje su je edukovale o promenama koje nosi pubertet su majke 82,02%, sestre 6,74% bake 10,11%, zdravstvene medijatorke 1,12%. (grafikon 7.). Ono što je upečatljivo je da je većina ispitanica u tim razgovorima osećala stid,

Primeri koji to ilustruju;

- *Pre ciklusa niko nije razgovarao sa mnom o tome, i jako sam se uplašila , kada sam dobila ciklus, onda mi je majka objasnila. (o pubertetu ništa više). Kada smo tada pričale o ciklusu bila sam uplašena i nije mi bilo jasno, nisam je razumela.*
- *Majka mi je pričala o svemu, to i dalje radi, imamo razvijen drugarski odnos. Iz početka mi je bilo glupo i često sam joj govorila da me ostavi na miru ali sada mi je to skroz normalno.*
- *Ja sam rano dobila sa 12 godina pa kada mi je majka pričala o tome bilo me je mnogo sramota:*
- *kada sam prvi put dobila bila sam devojčica od 11. godina i jako sam se uplašila, mislila sam da sam bolesna. Kada sam pričala sa majkom o ciklusu osećala sam se stidljivo i nezgodno, nije mi bilo sve jedno. Mislila sam da je nesto strasno.*
- *Sa sestrom i drugaricom je bilo zanimljivo. One su malo starije pa su me savetovale o menstruaciji, higijeni, odnosima i slično.*
- *Imala sam starije setre od strica i sa njima sma pričala o tome, a i moja majka mi je pričala. Ja sam jedva čekala da i ja dobijem i nije mi bilo neprijatno, tek kad sam dobila, pokajala sam se što sam to želela*
- *Moje dve sestre, koje su bile starije, a i naša tetka, sestra od pokojne majke, ona nas je često obilazila, mi smo išle kod nje, tako da nam je ona pričala o tome, pokazivala kako da stavljamo uloške itd. Nije mi bilo neprijatno, tetka je umela i da se šali sa nama i smišlja priče o menstruaciji i odnosima, tako da smo se i smejale.*

Grafikon 7.

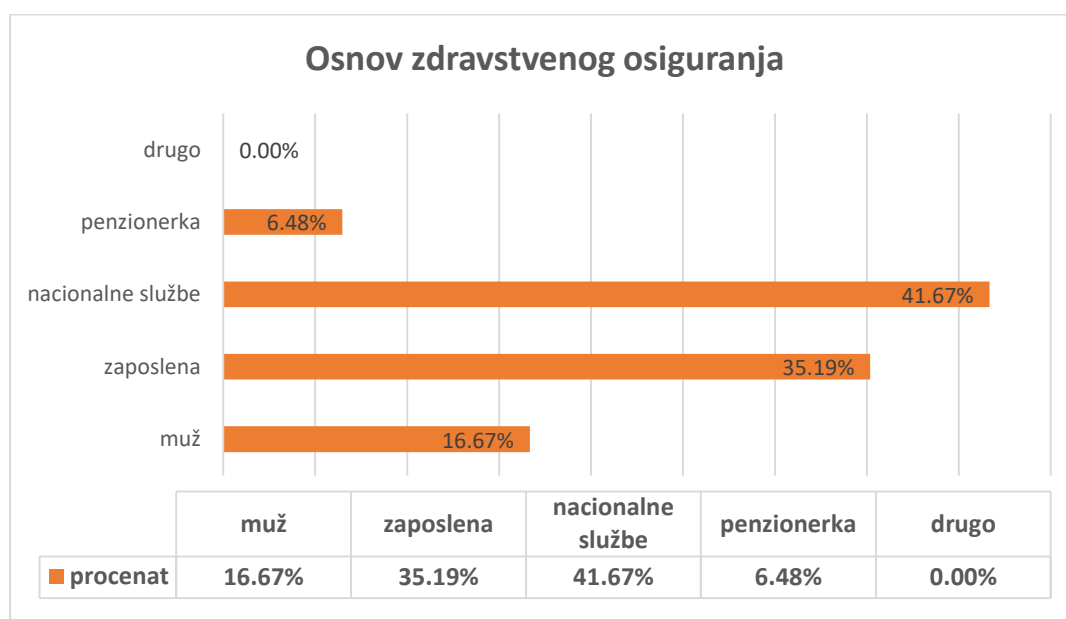

Ono što posebno treba istaći je potpuno odsustvo razgovora o braku i seksualnim odnosima, pre svega sa majkom ali i sa drugim srođnicima. Odsustvo razgovora značajno utiče na reproduktivno zdravlje mladih žena. Činjenica da naše ispitanice nisu imale znanja o samom seksualnom činu govori nam da kod njih znanje o zaštiti sopstvenog zdravlja ne postoji.

Zdravstveno osiguranje

Najveći broj 41% zdravstveno osiguranje ostvaruje preko nacionalne službe za zapošljavanje, 35% su zaposlene, 16,67% su zdravstveno osigurane na osnovu osiguranja svoga supruga i 6,48% kao penzionerke (grafikon 8)

Grafikon 8

Zdravstveni karton kod izabranog lekara

Rezultati istraživanja pokazuju da 95% ispitanica imaju karton kod izabranog lekara, što je i te kako pozitivan rezultat, nasuprot vremenima kada značajan broj Romkinja nije bio uključen u zdravstveni sistem (Grafikon 9).

Grafikon 9.

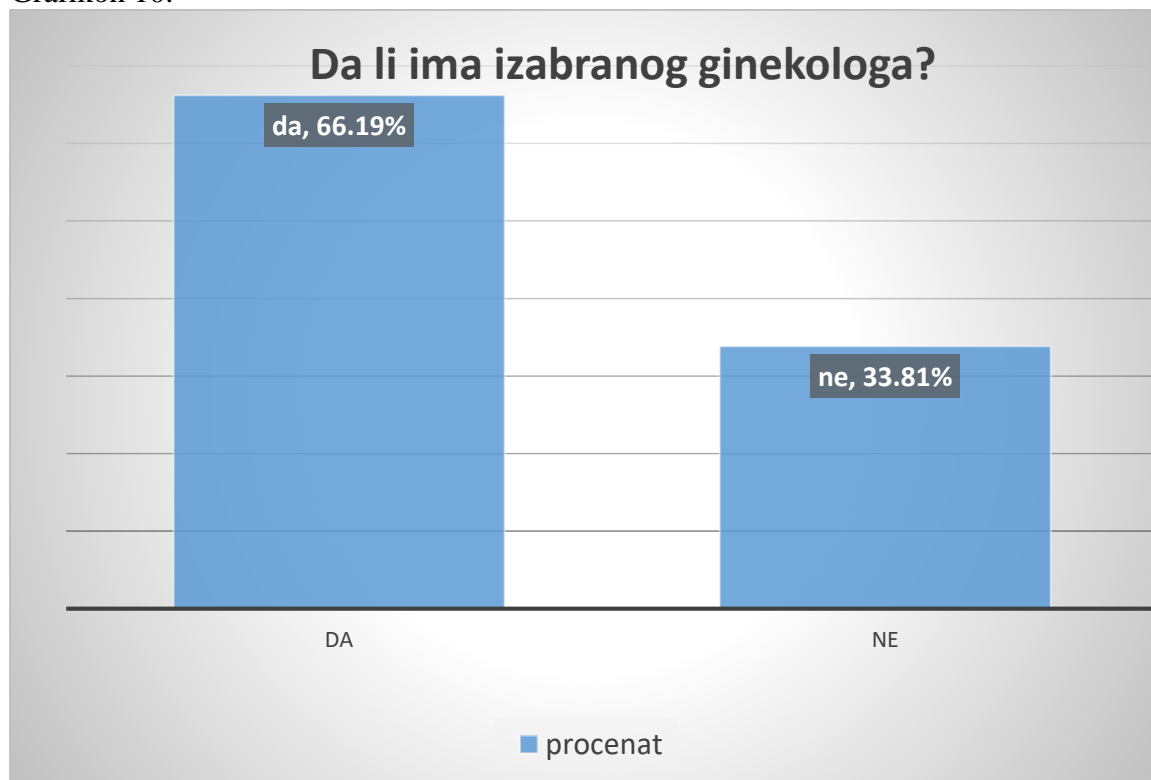

Izabrani ginekolog

I dalje imamo značajan broj ispitanica koje nemaju izabranog ginekologa 33,81% dok ih 66,19 % ima (Grafikon 10).

I one ispitanice koje imaju izabranog ginekologa ne posećuju ga redovno. obično kao razlog neredovnog odlaska na ginekološke preglede navode da „nema potrebe, ništa ih ne boli“. Izuzetak je period trudnoće kada su skoro sve Romkinje redovno odlazile na kontrole.

Grafikon 10.

Poseta ginekologu/ reagovanje na ranu trudnoći

Analizom upitnika konstovano je da se mali broj ispitanica obratilo ginekologu i kad ih ništa ne boli, već da su kod ginekologa išle samo kad problem uočljiv po spoljnim, očiglednim manifestacijama, kao npr. kad osećaju bol ili krvare, odn. da ne koriste pravo na redovne preventivne godišnje preglede kod izabranog ginekologa. Mali broj je znao da imaju pravo na to i to pravo koriste.

Analiza nam je pokazala da Romkinje nisu dovoljno informisane o mogućnostima preventivnih ginekoloških pregleda ali ni o dobiti takvih pregleda. Sama činjenica da one smatraju da nema potrebe da idu kod ginekologa „kad im nije ništa“ i da idu samo kada su trudne i kada ih nešto boli ukazuje da Romkinje nemaju neophodne informacije o značaju preventivnih pregleda.

Primeri koji ilustruju njihova iskustva prilikom odlaska kod ginekologa:

Ostala sam prvi put trudna sa 14 godina, bila je blizanačka trudnoća ali sam dobila spontani i lekari su mi objasnili da mi se spontani desio jer sam bila jako mlada i telo je odbacilo plodove.

(21 godina) Ne idem na preglede, jedino kada sam u drugom stanju i posle porođaja.

Majka me je vodila kod lekara na pregled. Tada sam saznala da sam trudna. Pregled je bio nešto najstrašnije što sam doživela. Lekar je bio stariji sedi čovek i nije me mnogo ispitivao. Za sve se obraćao sestri medicinskoj i mojoj majci. Bila sam shvalna ali majka je bila jako uzrujana i nije baš odgovarala na pitanja, samo je jecala i nekoga grdila nerazgovetno. Imala sam utisak da ću umreti od stida i da ću večno ostati tako razapeta na onom krevetu za pregled.

(21 godina) Nisu reagovali jer oni smatraju da smo mi Romi i to je normalno kod nas (17 godina porođaj).

(33 godine) Niko od lekara se nije zapitao otkud devojčica od 13 godina trudna i još puna modrica u bolnici, odradili su svoj deo posla i pustili me kući (13 godina).

(33 godina) Doktorka je samo prokomentarisala da sam mlada i da sam trebala prvo da završim školu, takodje mi je rekla da je trudnoća rizična i da treba da mirujem. Svekrva je počela da se svadja sa doktorkom i brzo posle toga sam promenila doktorku. Svekrva mi nije davala da mirujem i da sedim jer ću lakši porodjaj da imam ako se krećem, stalno sam morala da čistim i spremam (porođaj 15 godina)

(42 godine) Kada sam došla kod lekara, rekao mi je da sam mlada i to je to bilo (porođaj 16)

(32 godine) Ginekolog mi je rekla čak da prekinem trudnoću jer može da bude lošh posledica po dete, ali moja svekrva se posvađala sa tim lekarom pa smo prešli kod druge doktorke koja nije ništa komentarisala jer je znala da se moja svekrva svađala sa

Strah odlaska kod ginekologa

Ilustrativni primeri:

X. X. je pre par meseci postala punoletna i u drugom stanju je. Još uvek nije posetila ginekologa. Trenutno je u u trećem mesecu trudnoće. Pomalo je zabrinuta jer je mlada ali se ipak nada da će sve dobro i brzo proći.

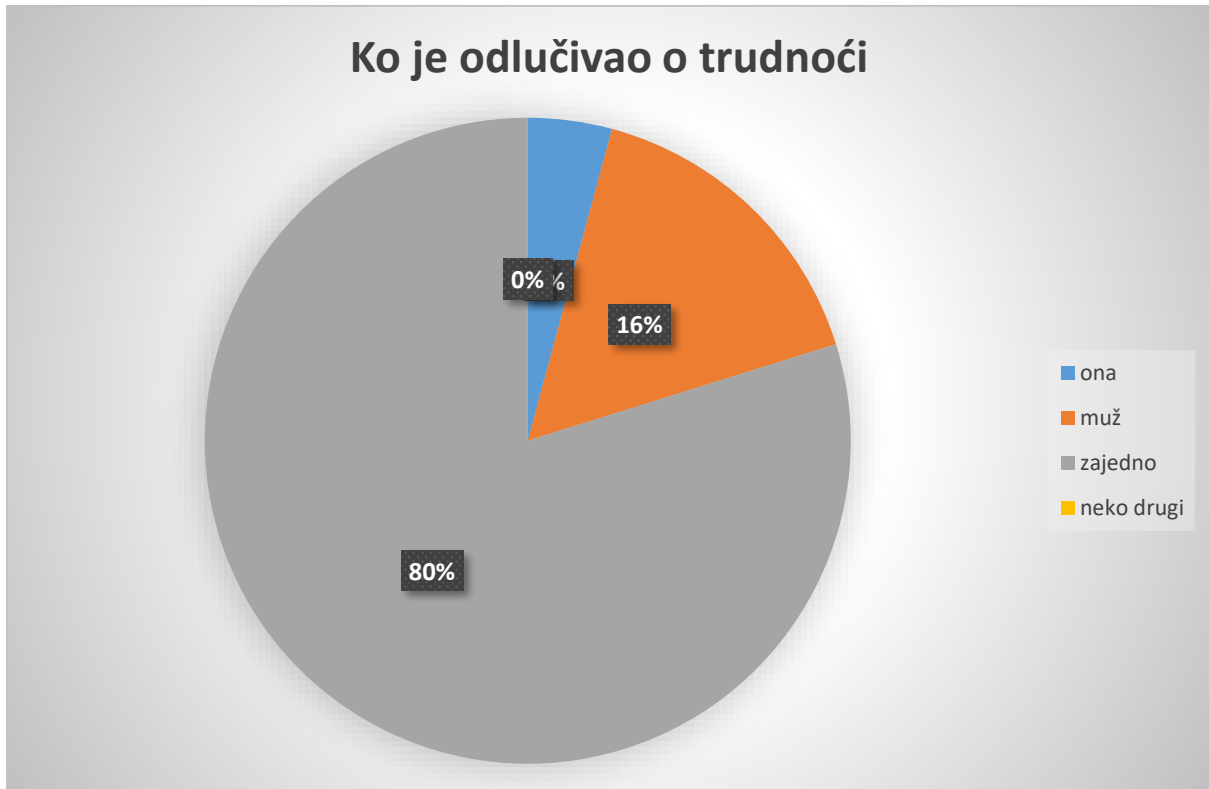
Ona se plaši ginekološkog pregleda, kao i toga da će lekari biti neprijatni prema njoj jer je veoma mlada. Kaže da je čula za slučajeve u kojima su lekari i sestre bili vrlo neprijatni sa mladim Romkinjama tokom pregleda u trudnoći i na samom porođaju. Priča se da ih vređaju i da im se podsmevaju jer kao vrlo mlade rade „One stvari“. Ona bi volela da zdravstveni radnici imaju malo više razumevanja za žene i devojke iz romske zajednice. Smatra da je među svim ljudima/ženama tako a da se samo Romkinje za to prozivaju. Naravno, upotrebila je reč Ciganke.

Ovde je sve mnogo drugačije, niko te ništa ne pita, ima malo lekara, tako da su i one nervozne. Puno ljudi nemože da ode kod lekara. Dosta se dešava da se kod lekara stigne kasno. Starije žene i ne idu kod lekara, ne znaju, malo ih i sramota. Mislim na ginekologa. Kad je problem šećer, pritisak, i to tad idu ovako ne. Baš mi je žao što smo takve.

Odlučivanje o trudnoći

I u ovom istraživanju i dalje je 16 % ispitanica reklo da je o trudnoći odlučivo njihov muž, u 4% one a u 80% zajedno su odlučivali (Grafikon 11.)

Grafikon 11.

Uloga roditelja partnera na planiranje trudnoće je takođe zastupljena pojava kod dečjih brakova i to ilustruje sledeći primer gde ispitanica, koja sada ima 24. godine, navodi:

(24 godine) Stalno mi govore kad idem da se porodim da sam mlada i da ne rađam više. Šta ja tu mogu, ko mene pita. Svekrva voli veliku porodicu. Znam da nije dobro to za mene i plašim se ali ne smem ništa. Oteraće me ako se pobunim. Ponekad brinem za moje zdravlje i plašim se (porođaji 16, 18, 20, 22, 24)

Iako se kroz značajan broj upitnika vidi velika uloga svekrva u planiranju porodice, ispitanice ih na konkretno pitanje ko je odlučivao o njihovoj trudnoći nisu targetirale.

Kontracepcija

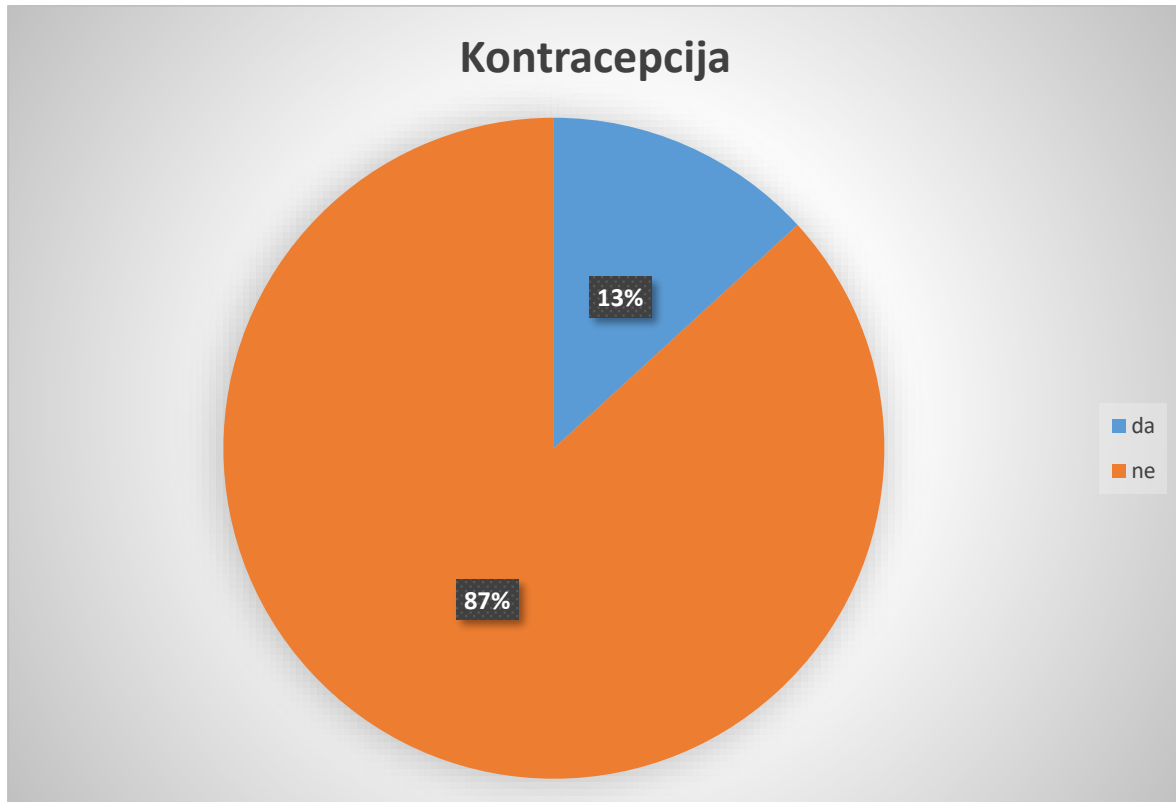
Samo 13 % ispitanica koristi razne vrste kontracepcije (Grafikon 12)

Analizirajući upitnike može se zaključiti da su Romkinja upoznate sa metodama kontracepcije, ali se uglavnom štite „prirodno“. Nedoumice u vezi sa opasnošću kontraceptivnih sredstava nastaju iz pojedinačnih loših iskustava za koje su čule (*ugradila spiralu i imala bolove, nije*

išla na vreme na pregled pa se iskomplikovalo). I dalje kao najbolji metod kontracepcije najčešće navode „prirodan način“.

Abortus se i dalje smatra vidom kontracepcije, stim što ni jedna od Romkinja nije imala abortus pre prvog porođaja (samo u par slučajeva iz medicinskih razloga). Tek kada rode planiran broj dece, nakon toga naredne trudnoće prekidaju abortusom.

Grafikon 12

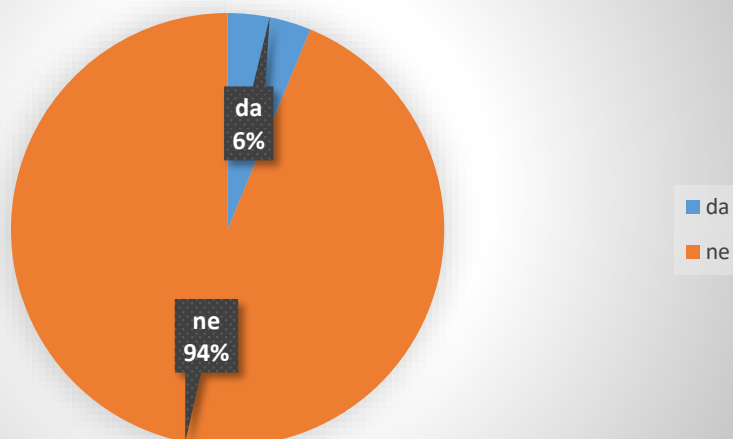

Lečenje steriliteta

6 % ispitanica se lečilo od steriliteta, ali su i one odustale pod uticajem supruga ili svekrve (Grafikon 13).

Grafikon 13

Da li je lečena od steriliteta

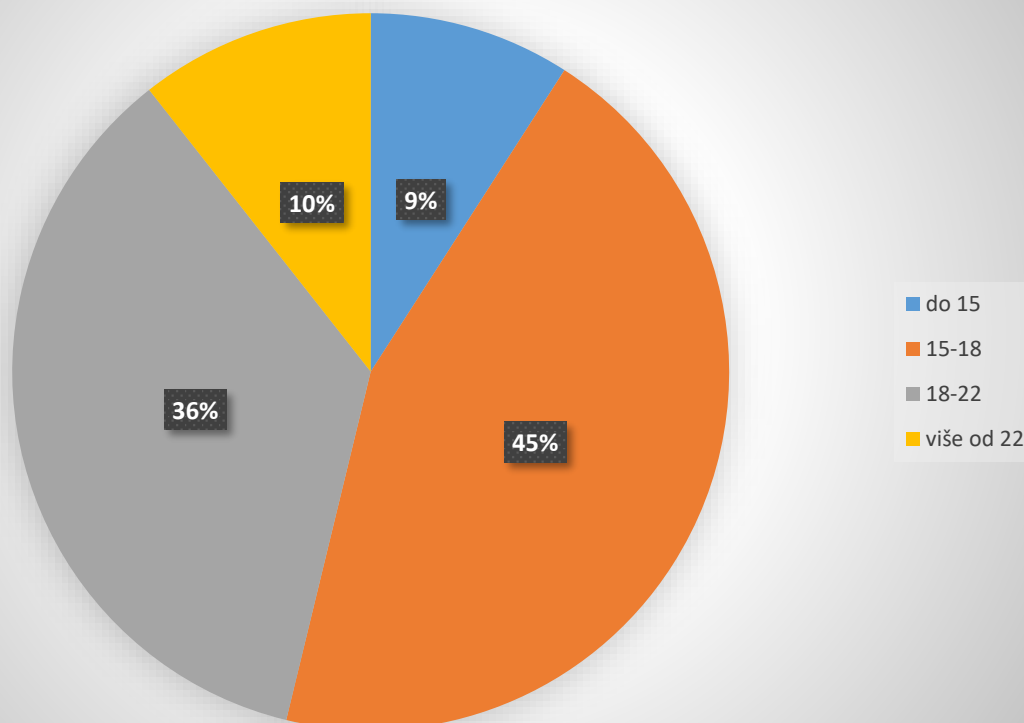

Starost ispitanica prilikom prvog porođaja

Do 15 godine se prvi put porodilo 9% ispitanica, od 15-18 godina se porodilo 45% ispitanica, od 18-22 godine 36% ispitanica i više od 22 godine je imalo 45 % ispitanica (Grafikon 14).

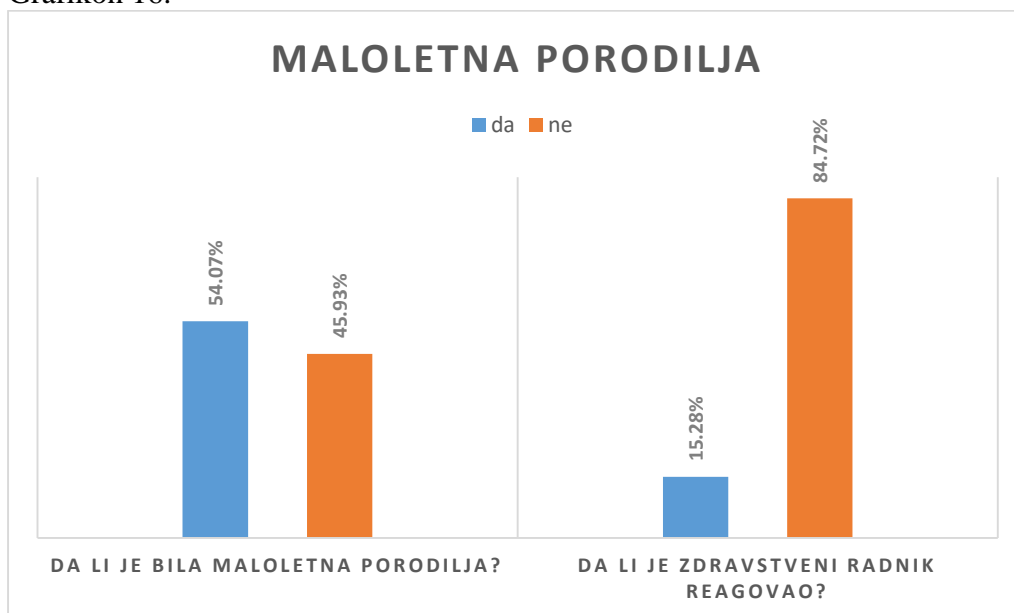
Grafikon 14.

godine ispitanica kod prvog porođaja

Rezultati istraživanja nam ukazuju da je 54% ispitanica imalo ispod 18 godina starosti prilikom prvog porođaja, a samo 10 % je imalo više od 22 godine (grafikon 15).

Grafikon 16.

Iskustva na porođaju

Prvu trudnoću je doktorka bila jako neprijatna izdvojili su me u sobu posebno nisam imala pampere i negu pa su mi naknadno doneli. Rekla je da se samo mi Romi grebemo za sve. Bilo mi krivo što se derala.

(48 godina) Sem jedne medicinske sestre, koja je komentarisala moju kilažu i rekla da ne zna kako ću da se porodim, moja majka i ujne su mi učile da ne smem da vičem i kukam tokom porođaja jer će babice da se ljute i biju me. (porođaj sa 16 godina)

(41 godina) S prvo dete nikako sve mi je bilo čudno, ništa nisam znala i odvratni su bili, nisu mnogo ni prilizali samo po potrebi. Posle sam znala šta i kako treba ali nisu bili dobri prema meni (porođaj sa 14, 16, 17 godina).

(63 godine) Nisam imala problema sa lekarima jer sam bila dete pa su i oni bili dobri prema meni pogotovu kad sam im rekla da mi je majka umrla i da sam živela sa mećehom (porođaj 14 godina)

(32 godine) Kada sam se porađala i prvi i drugi put bili su neprijatni i prema meni i prema bebi, prosto imam utisak da su prema svima bili isti. Sestre su posebno loše ne žele da pokažu kako podojiti dete sećam se (porođaj sa 17 i 24)

(40 godina) Prvu bebu sam rodila kući bilo je rata nije bilo bezbedno nigde da se porađaš, ostalu decu sam rađala u bolnici. Odnos radnika zdravstvenih je bilo strašan jednom nisu hteli da me porađaju jer nisam imala knjižicu; jednom su mi rekli da moram prvo da se kupam pa dodjem da se porađam. Neke sestre su me kupale u bolnici pre porođaja. Mi nismo imali vodu ni kupatilo ali kad beba dodje nisam imala vremena ni da se kupam drugačije.(14, a drugo dete 15, sa 16,18,19,21,24 godine)

Nisu mi ništa rekli samo da budem jaka i da ce lakše da bude ako se ne plašim (orođaj 16 godina)

Ništa nisu rekli što sam mlada, osim na porođaj svašta su mi rekli,vređali bezobrazno tipa kad si se ....tad te nije bolelo nisi plakala (porođaj 16 godina)

Iskustva kada su se porađale u stranoj zemlji

(35 godina) Prvi put sam se porodila u Austriju i to prirodno sa epidural, svi su bili fini prema meni, nisam osećala nikakvu neprijatnost niti diskriminaciju čak je i moj muž prisustvovao. Drugi put sam se porodila carski u Srbiju i beba je bila dosta krupna, oporavak je bio težak i dug, medicinske sestre su bile neljubazne i terale su me da ustajem i sama menjam posteljину, za mene je to vrlo loše iskustvo sušta suprotnost Austrijskom sistemu i to pogotovo prema nama Romkinjama. (drugi porođaj sa 26 godina)

Prvi put sam se porodila u Hrvatsku kod kuće, ostalo sam se porađala u bolnici hteli su da mi uzimaju dete jer sam se mlada porodila bio centar za socijalni rad i morala sam da dam dete na svekrvu da se vodi kao staratelj deteta.

(49 godina) Ja sam se tri puta porađala ovde i zadnji put u Nemačku, ovde mi je katastrofa bilo, naročito kad sam se prvi put porađala, mnogo su me isekli ja mislim da dva, tri mrseca nisam mogla da sednem, jedva sam se oporavila. Prošlo je puno vremen ja sad ne mogu ni da se setim svega, znam samo da u inostranstvo nisam osetila porođaj. I osoblje je mnogo ljubazno. (porođaj 21, 25, 28 i 35)

Zbog nemaštine otišli smo zajedno u Azil u drugoj zemlji. U međuvremenu ostanem u drugom stanju sa 17 godina i rođim dete u 17 godina u zdtavstvenom centru Hajam centar za izbegla lica. Tamo sam šok doživela kada su mi njihovi lekari pozvali socijalnu službu što sam se rano porodila maloletna i hteli su da mi oduzmu dete jer sam maloletna kod njih se smatra da nezrela osoba ne može da čuva i brine o malom detetu

Pozitivna iskustva prilikom porođaja

Nisam imala probleme. Tamo me svi poznaju i vole. Savetuju me da ne rađam više i da se čuvam. Jedna doktorka mi stalno daje stvari za decu.

Nisam imala problema, lepo su se ponašali.

(30 godina) Bili su dobri ne mogu da se zalim jer smatram zbog toga sto sam bila cista i uredna porodila sam se na carski tako da mi je veoma tesko bilo

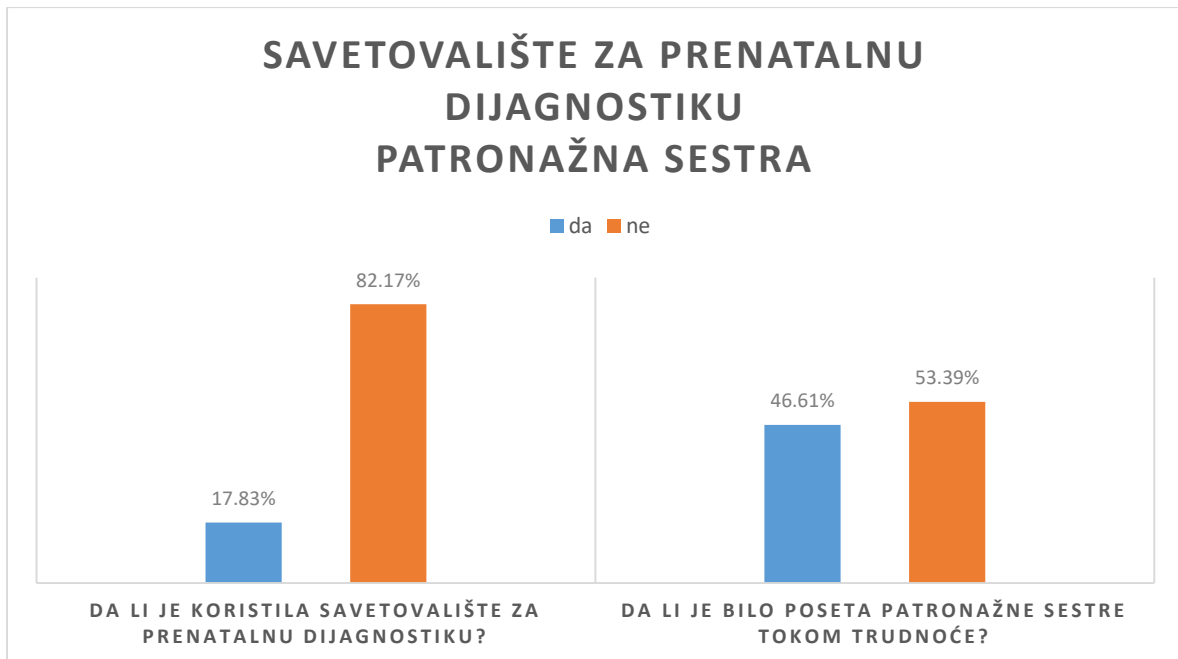
(16 godina porodjaj) Nemam negativno iskustvo, nisam osetila drugačije postupanje prema meni. Ja sam bila mlada i generalno su bili dobri, samo jedna Katarina plava nije bila. U bolnici su svi bili dobri, nisu bili grubi, bili su ljubazni. I kada sam izgubila bebu u sedmom mesecu trudnoće bili su dobri. Ja sam mirna pa verovatno zato.

Korišćenje usluga savetovaništa za prenatalnu dijagnostiku/ patronažna sestra

I ovo istraživanje je potvrdilo da mali broj Romkinja je koristilo usluge Savetovaništa za prenatalnu dijagnostiku, samo 17,83 % dok 82,17% nije koristilo navedenu uslugu.

Posete patronažnih sestara tokom trudnoće je bilo u 46,61 % dok u 53,39% ih nisu posećivale (Grafikon 17).

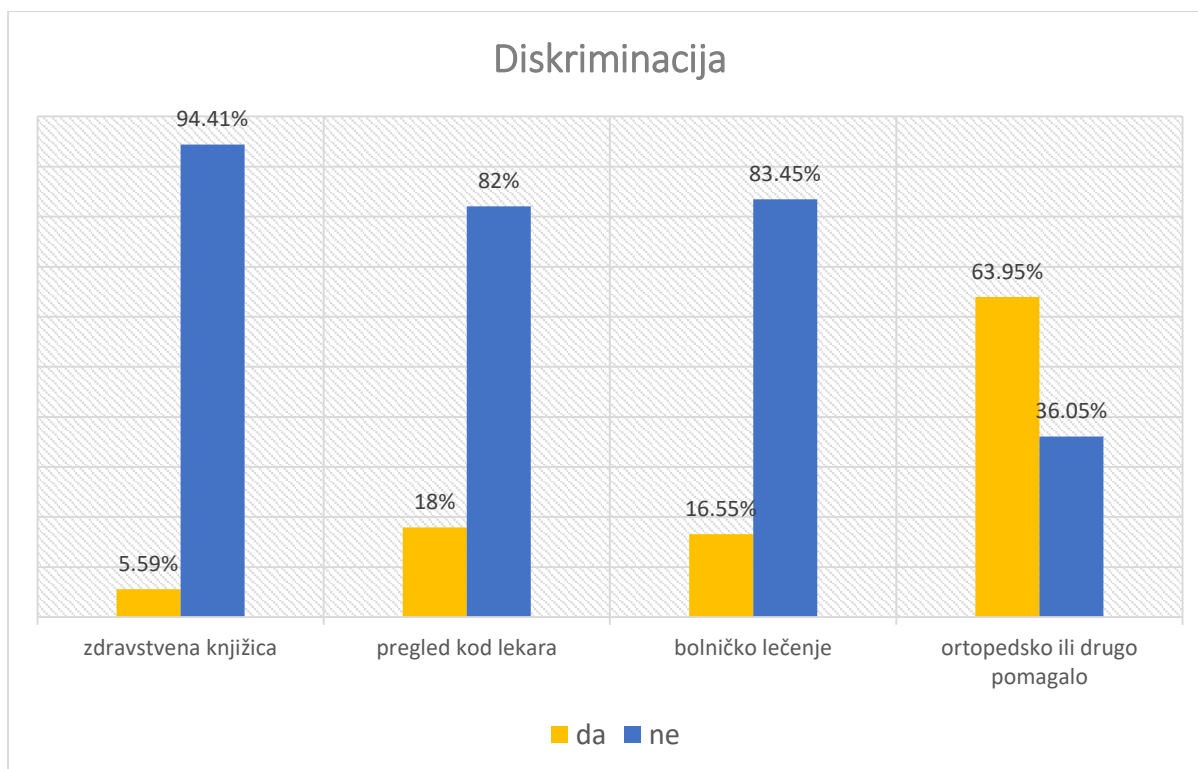
Grafikon 17.

Diskriminacija

Ispitanice su u različitim vidovima ostvarivanja prava iz zdravstvenog osiguranja navele da su se osećale diskriminisano. Počev od pregleda kod lekara 18% pa do bolničkog lečenja 16,55% (Grafikon 18). Takođe kroz analizu se moglo zaključiti da je značajan broj žena reklo da je iskusilo diskriminaciju u pristupu zdravstvenoj zaštiti-počevši od pristupa u zdravstvenoj ustanovi, najčešće načinu ophođenja medicinskih sestara

Grafikon 18.

Veliki broj Romkinja žive u specifičnim uslovima života, često u nehigijenskim naseljima, bez vode i kanalizacije u neuslovnim stambenim prostorima. loša materijalna situacija romskih porodica direktno uslovljava kvalitet njihovih životnih navika.

Društvena zajednica ne prepoznaje različitosti potreba Romkinja u okviru okolnosti u kojima žive a što je od suštinskog značaja jer se radi o uvažavanju nejednakosti u okviru zdravlja i dobrobiti žena.

Neki od primera koji to ilustruju:

Ja se nisam porađala kao maloletna ali sam imala 18.godina. Doživela sam diskriminaciju, prilikom porođaja trećeg babica je bila neprijatna vrlo prema meni nazivala me je raznovrsnim pogrđnim imenima vi ciganke samo se j...ete i samo rađate, ajde kravo jedna gurni. Ja kad sam se porodila posvađala sam se s njom i čak sam izašla ranije iz bolnice jer nisam mogla da je gledam, pretila sam joj da ću da je tužim ali nisam to uradila.

(porođaj sa 17 godina)Prilikom pregleda susretala sam se u bolnici sa predrasudama i diskriminacijom

Odvela sam dete zbog temperature i povraćanja u putu do dispanzera dete je povraćalo i kad smo stigli doktorka dok je pregledavala požalila se na smrad i jedva je pogledala. Rekla mi je da moram više da vodim računa o deci, bila je vrlo neprijatna. Osećala sam se vrlo neprijatno i diskriminisano.

U početku su me na prijemu tretirali vrlo diskriminatorno sa komentarima “Evo još jedna....”. Odnos se promenio čim sam pomenula da sam koleginica, medicinska radnica.

Akušersko nasilje

(Starost 25 godina) Doživela sam nasilje na porođaju. Stigla sam u ranim jutarnjim časovima u bolnicu, a porodila se tek sutra dan ujutru. Sporo sam se otvarala, trpela sam bolove celi dan i celu noć, kada sam ušla u salu za porođaj, krenula sam da vrištim i plačem, jer mi je više bilo dosta bolova, bila sam na izmaku snage. Doktorka i sestre su krenule da mi se deru, doktorka je rekla da ne plačem i vrištim jer nisam plakala kada sam radila one stvari, šamarala me, čupala za kosu i udarala u stomak, nasilno sam se porodila. Ja sam posle toga bila sva u modricama, pozvala sam mog muža i majku tek uveče jer nisam bila u stanju ni da pričam, jedva sam smogla snage. Rekla sam šta se desilo, oni su došli sutra dan i majka se moja svađala sa doktorkom, doktorka i sestre su sve negirale, rekle da sam ja pod stresom, prvi mi je porođaj i da sve uveličavam.

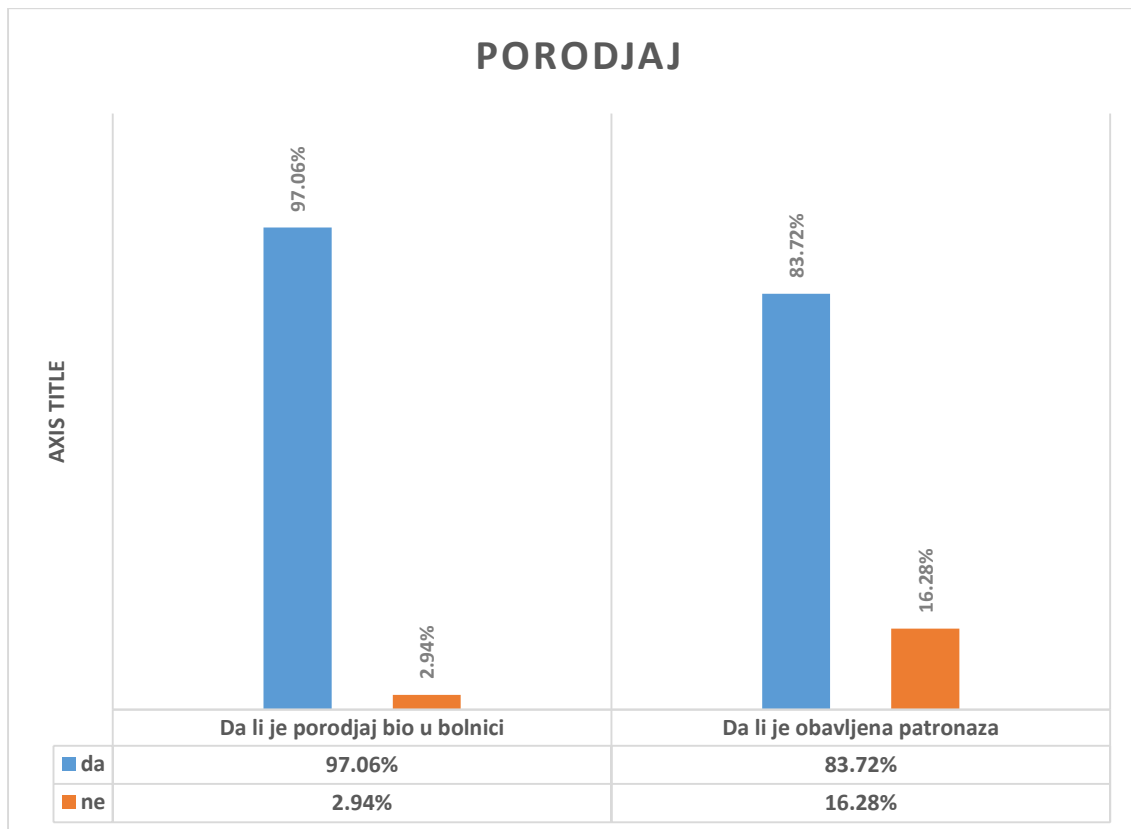
Ja nisam to prijavila, jedva sam čekala da odem kući, a i imala sam vrlo težak porođaj. Uostalom, bila bi moja reč protiv njihove. Ono što sam preživela ne bih poželela nijednoj ženi, mnogi kažu da sam hrabra jer sam se vrlo brzo odlučila na drugi porođaj posle toga. Ja ne znam da li sam bila hrabra, ali znam da sam želela veliku porodicu i ovog puta, ako i sad za zadnji porođaj imala sam svog izabranog ginekolga koji je vodio moju trudnoću, pa je sve proteklo kako treba, zadovoljna sam. (porođaj 21 godina)

Drugi porodjaj je isto dugo trajao, dete su morali vakumom da vade jer je bio životno ugrožen zbog toga su me dosta pocepali i kad su trebali da me ušivaju ubedjivali su me da su mi dali anesteziju ali ja sam sve osetila i to je bila jedna velika trauma za mene, dok su me ušivale jedna babica sa strane je dobacila " Vi Romkinje znate samo da radjate a ne vodite računa ni o higijeni, bila sam veoma postidjena i uvredjena iako sam bila pod jakim bolovima jer su me na živo šili u tom trenutku. Toliko su to radili bez empatije da sam u jednom trenutku pomislila da li imaju malo osećanja.

Porodaj i poseta patronaže nakon porođaja

Gotovo sve ispitanice su porođaj obavile u bolnici 97,06% a samo 2,94 % su porođav imale van bolnice (Grafikon 19).

Grafikon 19.

abortus

I ovo istraživanje je pokazalo visoki procenat abortusa kod Romkinja. 59% ispitanica je imalo jedan abortus, 28% je imalo 2 abortusa a 13 % je imalo 3 abortusa (Grafikon 20)

Grafikon 20.

Navedeni rezultati analize ukazuju da žene obuhvaćene ovim istraživanjem nemaju svest o svojoj ulozi u planiranju porodice. Njihovi postupci, posebno mali vremenski razmak između trudnoća, kao i veliki broj abortusa ukazuju da nivo zdravstveno prihvatljivog ponašanja Romkinja u reproduktivnom periodu nije zadovoljavajući.

Zdravstvene medijatorke

Rad zdravstvenih medijatorke u vezi sa zdravstvenim prosvjećivanjem Roma i Romkinja je značajna mera u javnim politikama preduzetim nakon usvajanja Strategije za unapređivanje položaja Roma 2009-2015. godine⁷². Njihova uloga je veoma velika u prosvjećivanju i poboljšanja stanja zdravlja Romkinja, kroz obezbeđivanje dostupnosti zdravstvene zaštite. I ovo istraživanje je potvrdilo evidentnu potrebu za radom zdravstvenih medijatorke.

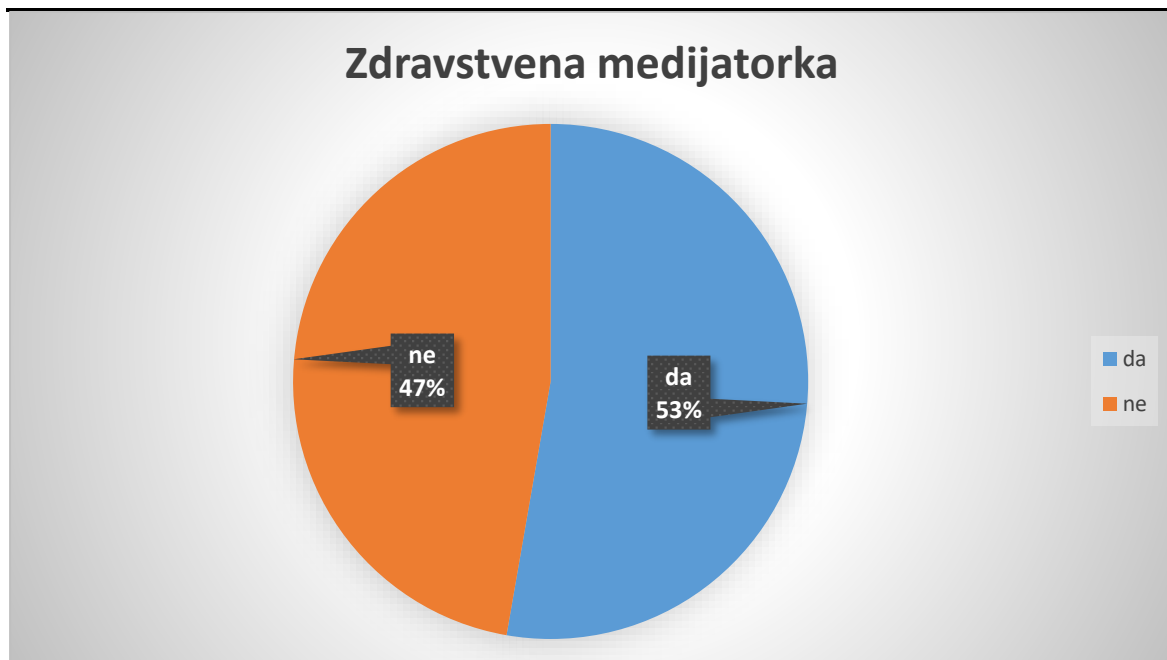
U saradnji sa zdravstvenim radnicima, romske zdravstvene medijatorke utiču na poboljšanje nivoa reproduktivnog zdravlja Romkinja tako što ih blagovremeno upućuju na usluge zdravstvenog sistema, ukazuju na potrebu planiranje porodice i kontracepciju i daju korisne izvore informacija o trudnoći, porođaju, materinstvu, porodičnoj organizaciji koja doprinosi optimalnom razvoju dece.

I naše ispitanice su u 53% sarađivale sa zdravstvenim medijatorkama kada je bilo potrebno da ostvare neko pravo iz zdravstvenog osiguranja (Grafikon 21). Ono što se može zaključiti analizom upitnika je i da Romske zdravstvene medijatorke su u stalnom kontaktu su sa ženama i pomažu u vezi sa izdavanjem zdravstvenih knjižica, vakcinaciji dece ali i kroz razgovor i tematske radionice.

---

⁷² *Strategiju za socijalno uključivanje Roma i Romkinja u Republici Srbiji za period od 2016 do 2025. godine*

Grafikon 21.

PREPORUKE ISPITANICA ZDRAVSTVENOM SISTEMU:

- ❖ *Mislim da treba da promene ponašanje prema Romima, jer ne može čovek da ide na mesto gde se oseća loše, a skoro uvek doživimo neku neprijatnost;*
- ❖ *Trebalo bi ih informisati o procedurama koje postoje kako bi olakšali svoj položaj isto tako bi trebalo informisati zdravstvene radnike o uslovima u kojima žive Romi koji su socijalno ugroženi;*
- ❖ *Mislim da trebaju više da nas razumeju i da se ta diskriminacija nekako smanji, dosta Roma se žali kako nisu ljubazni prema njima, kad čekaju bez zakazivanja ostave ih zadnje iako su došli pre nekih koji isto nemaju zakazano;*
- ❖ *Dosta maldih devojaka a i žena ne zna da ostvari zdravstvenu pomoć. Potrebno ih je uputiti na radionice i edukovati da bi znale svoja prava. Što se tiče osoblja u zdrastvu nisu svi nekulturni ali ima diskriminacije prema Romkinjama i to često;*

- ❖ *Trebalo bi omogućiti svim Romima i Romkinjama da imaju zdravstvene knjižice, senzibilisati zdravstvene radnike na položaj Roma i Romkinja, smanjiti diskriminaciju u zdravstvu prema romskoj nacionalnoj manjini*
- ❖ *Prilikom porođaja bolji pristup i bolja nega, pružiti savete o prilikom otpuštanja kući, veća ljubaznost i empatija prema siromašnima i neobrazovanima.*
- ❖ *Promeniti pristup lekara prema njima. Više besplatnih lekova i pregleda;*
- ❖ *Volela bih da se povede više računa o ponašanju medicinskog osoblja, mislim da koliko god pokušavali da smanjimo tu diskriminaciju prema Romima toliko je nje bilo makar kradom. Znam koliko su naše žene bile l*
- ❖ *Kompletno sve, prvo ponašanje zdravstvenih radnika kad vide malo siromašnije Rome, viču sestre na njih, podsmevaju im se kako govore. Puštaju preko reda, znaju na osnovu prezimena i imena da su Romi. Nemaju novac za lekove koje im prepisu jer ništa više nije besplatno.*
- ❖ *Organizovanje preventivnih pregleda što češće, ali samo za Rome.*
- ❖ *Besplatni lekovi za decu i da ne bude gužve;*
- ❖ *Da doktori budu bar malo ljubazniji i da nas ne gledaju sa visine;*
- ❖ *Predavanja o posledicama ranog stupanja u seksualne odnose i ranih trudnoća. Sve mogućnosti koje devojčica gubi kada postane majka;*
- ❖ *Volela bih da promene svoje mišljenje i ponašanje o nama i da sa nama budu prijatniji;*
- ❖ *Trebalo bi da imaju veće poštovanje i razumevanje prema nama siromašnim ženama bez obzira na socijalni i verski i nacionalni status. Kažu da se sve kupi a oni imaju sve u bolnice. Znači siromašni kupuju a bogati ne kupuju; Da poštuju i nas druge vere bezobzira što nosimo maramu na glavu;*
- ❖ *Ja bih predložila da bude negde ovde blizu ambulanta jer nemamo nekad novac da platimo sebi karte da odemo redovnije na pregled nekad moramo hitno a mi u tom momentu nemamo novac za autobuske karte ili taxi, i naravno da se bolje ponašaju sa nama;*
- ❖ *Da se doktori bolje ponašaju prema nama mnogo su odvratni;*
- ❖ *Trebalo bi Rome koji su nezaposleni primaju socijalnu pomoć budu oslobođeni plaćanja bilo kakvog plaćanja učesća za lekove jer im to pravi problem i ne mogu da kupe lekove koji im svakodnevno trebaju;*
- ❖ *Nisam imala priliku da vidim da su bili loši prema nekom ko je siromašan:*
- ❖ *Ja to bih promenila, da budu malo ljubazni prema nama. Ne znam nisam za to da vređaju. Možda kada bi bilo više lekara i sestri oni bi bili manje nervozni, a to posle sve preko nas.*
- ❖ *Prvo edukovati žene i uputiti ih na njihova prava a i medicinsko osoblje da smo svi isti;*

I STUDIJA SLUČAJA

Upoznali smo se kod moje sestre i brata od ujaka. Oni su sa nama u istom dvorištu. Ujak je izdao stan njegovoj majki i njegovoj sestri i bratu. Kada smo išli na pijac da radimo ja sam primetila da me gleda. Uveče smo sedeli u dvorištu i tako je to krenulo. Nisam znala šta je to i kako kada imaš dečka i sve me zanimalo. Privlačilo me je što je on nekako drugačiji od ovih momaka u ulici. Nije glasno pričao i nekako mi je delovao važan.

Došao je sa majkom i braćom iz Nemačke. Nisu imali neke papire, ne znam o tome baš najbolje.

Jedne noći mi je rekao da ne idem kući nego da ostanem kod njih. Govorio je mnogo lepih reči. Planirao je da živimo zajedno i da imamo decu. Meni je to bilo dovoljno i prihvatila sam.

Moja porodica je bila jako ljuta na mene. Nisu hteli da čuju za to što smo mi hteli. Njegova majka je bila ljuta i gledala me je sa poniženjem. Nije se moglo nazad.

Te prve noći sam mislila da sam najsretnija na svetu. Prvi put sam doživela mnoge stvari o kojima nisam ništa znala. On je znao šta radi i ja sam samo prihvatila i kada sam osetila bol nisam se bunila jer sam mu verovala. Meni je samo važno da budem sa njim. Ja znam da me i dalje voli ali njegova majka je protiv nas. Ona misli da je to bilo i pre ne veruje da sam bila nevina. Ispitivala je ko je pre stanovao u toj kući koju su oni iznajmili.

Meni je bilo zabranjeno da izlazim iz kuće. Nismo mogli da se vidamo. Sakrivala sam pogled od oca i braće. Osećala sam krivicu. Govorili su da sam ih osramotila. Samo sam ćutala i plakala. Prošlo je skoro tri meseca u tom ćutanju. Počelo je da mi smeta sve i jelo i kuvanje. Imala sam mučnine. Osećala sam da mi je nešto ali nisam znala šta je to. Verovala sam da sam se razbolela.

Niko nije pričao samnom i sestre i majka su samo ćutale. Imam puno sestara i obično je galama kada se mi raspičamo i smejemo.

Majka me je vodila kod lekara na pregled. Tada sam saznala da sam trudna. Pregled je bio nešto najstrašnije što sam doživela. Lekar je bio stariji sedi čovek i nije me mnogo ispitivao. Za sve se obraćao sestri medicinskoj i mojoj majci. Bila sam shvalna ali majka je bila jako uzrujana i nije baš odgovarala na pitanja, samo je jecala i nekoga grdila nerazgovetno. Imala sam utisak da ću umreti od stida i da ću večno ostati tako razapeta na onom krevetu za pregled.

Onda sam išla u Centar za socijalni rad. Posle nekog vremena su mi rekli da idem u XXXX u dom. Nisam brinula kako će mi biti ii gde ću biti samo nisam htela daleko od njega. Uspela sam da se pozdravim sa njim. Našao je neki posao na građevini. Obećao je da će početi i on za XXXXXX samo da zaradi pare.

Ja sam sada u domu već mesecima. Porodila sam se, dobila sam malu devojčicu. Pregledi pre porođaja i sam porođaj su prošli sasvim dobro zahvaljujući tome što smo u domu imali vremena da se pripremimo. Dolazile su iz doma zdravlja da pričaju sa nama da nas uče kako da se krećemo, ležemo ustajemo da vežbamo. Učimo i o nezi i ishrani deteta. Imamo sve obezbeđeno za decu i za nas.

Sa njim se ponekad čujem telefonom. Skoro svaki put se posvađamo. Treba da dođe da zivi u XXXXXX. Obećao je i ništa.

Majka ga jako pritiska da bude uz nju. Ponekad priča kao da mi ne veruje da mi je prvi i jedini a ponekad priča da sam njevo sve i da jedva čeka da smo zajedno. Ponek njoj dam slušalicu da čuje tatu a ona se umiri i samo sluša.

Sada mogu da idem u školu i da završim osnovnu školu. Privlači me da budem poslastičar. Volim da prvim kolače. Za sada mi je dobro.

II STUDIJA SLUČAJA

Iz WWWWWW sam i imam 32 godine. Diplomirana sam pravnica, ali trenutno ne radim u struci, nadam se da ću uskoro pronaći posao. Fakultet sam završila pre godinu dana.

Kada sam imala 2 godine moji roditelji su se razveli i od tada živim sa mamom. Sud je doneo odluku da starateljstvo bude jednako podijeljeno, međutim ni ja ni mama nismo želele da ja provodim vreme sa tatom. Sa ocem nikada nisam bila bliska, majka je ceo moj svet. Kada sam imala 11 godina mama se ponovo udala i godina dana kasnije sam dobila sestru. Kada se tek rodila bila sam ljubomorna jer je sva mamina pažnja bila usmerena ka njoj, ali sam ubrzo shvatila da to mora da bude tako zato što je ona bila beba. Sada se nas dve lepo slažemo i srećna sam što imam sestru.

Završila sam osnovnu i srednju školu i sa 19 godina sam upisala Pravni fakultet jer sam želela da budem advokat. Tada uopšte nisam razmišljala o udaji, a i majka mi je stalno govorila da ne treba da se udam pre nego što završim fakultet. Prvi put sam se zaposlila sa 26 godina i tada sam paralelno radila i studirala. Nije mi bilo lako, ali me niko nije terao da radim, sama sam donela tu odluku da bih mogla da pokrivam sopstvene troškove. I dalje radim na svom prvom radnom mestu, ali volela bih da uskoro promenim posao.

Majka je moje i sestrino školovanje uvek stavljala na prvo mesto, tako da me nikada nije kritikovala što se i dalje nisam udala. Sada, kada sam završila fakultet, često me pita da li planiram porodicu i brak, ali ja se i dalje ne osećam spremnom za to. Nisam spremna da budem nečija žena i majka, sada posle fakulteta želim da imam neko vreme za sebe, ne želim da razmišljam o braku. Osećam se kao da je moj život tek sada počeo i smatram da ne bih bila srećna kada bih se sada udala. Želim da pronađem bolji posao i tek onda mogu da počnem da razmišljam o udaji jer želim da budem nezavisna kada se sutra udam.

Da mogu da vratim vreme, ništa ne bih promenila. Devojčice ne smeju da se udaju rano i prvo treba da se obrazuju i da se zaposle, da nezavisne uđu u brak jer u slučaju da se desi razvod treba da budu samostalne da bi spasile i sebe i svoju decu.

III STUDIJA SLUČAJA

ZZZZZi, 63 godine, iza sebe nosi život pun izazova, borbi i žrtvovanja. Udala se sa samo 15 godina, na zahtev svog oca, koji je verovao da je brak najbolji izbor za njenu budućnost. Te iste godine ZZZZ je rodila svoje prvo dete, ulazeći u svet odraslih i roditeljstva potpuno nespripremljena i previše mlada za takve odgovornosti.

Njeno detinjstvo nije trajalo dugo. Nakon smrti majki ZZZZ je preuzela brigu o kući, sestri i maladoj baraći. Iako je uspela da završi četiri razreda osnovne škole, njen otac nije smatrao da je potrebno da nastavi obrazovanje, jer su kućni poslovi i porodica bili prioritet. Veoma rano je naučila šta znači odricanje, šta znači raditi za druge i kako se nositi s teškim životnim okolnostima.

Njeno prvo seksualno iskustvo bilo je ružno i traumatično, ostavljajući duboke emotivne ožiljke. Njen suprug, koji je bio dve godine stariji od nje, dolazio je iz istog naselja.. Njihov brak nije bio zasnovan na ljubavi ili međusobnom razumevanju, već na tradiciji i odluci starijih. ZZZZZ je od samog početka bila suočena sa teškoćama koje su dolazile uz brak, roditeljstvo i svakodnevni život u siromaštvu.

Kako je život odmicao, ZZZZ je rodila još petoro dece. Njena svakodnevica bila je obeležena borbom za opstanak i trudom da obezbedi osnovne uslove za svoju porodicu. Pored toga, njen život dodatno su obeležile godine rata na Kosovu, koje su donele neizrecivu patnju, nesigurnost i strah za život. Rat je dodatno otežao već tešku situaciju u kojoj se nalazila, ali ZZZZ je pronašla snagu da zaštiti svoju decu i obezbedi im koliko-toliko sigurno okruženje. Nakon rata, ZZZZ i njena porodica bili su prinuđeni da napuste svoj dom na Kosovu. Pobjegli su u XXXXX naselje gde ih je dočekala potpuno nova sredina i životni izazovi. Kao interno raseljena lica sa Kosova, morali su sve da počnu iz početka. Život u naselju XXXXX bio je izuzetno težak, suočavali su se sa siromaštvom, neuslovnim životnim prostorom i diskriminacijom. Ipak, ZZZZ je nastavila da se bori, neprestalno tražeći načine da osigura bolju budućnost za svoju decu.

Uprkos svemu, ZZZZ nije dozvolila da je teškoće slome. Njena priča oslikava život mnogih Romkinja koje su, poput nje, morale da se suoče sa predrasudama, siromaštvom i životnim nedaćama. Ona je primer žene koja je, iako lišena prava na obrazovanje i izbor, uspela da se izbori za svoju porodicu i pruži svojoj deci ono što ona sama nije imala, majčinsku ljubav i podršku.

IV STUDIJA SLUČAJA

A.A. je dvadesetosmogodišnja žena iz XXXX, srednjoškolskog obrazovanja, zaposlena kao radnica. U brak je stupila sa 16 godina iz ljubavi, nakon godinu dana zabavljanja. Njeni roditelji su prihvatili budućeg muža, dok njegova porodica nije nju jer je Romkinja. Njihov zajednički život započeo je u maloj sobi u dvorištu njegovog dede, bez tradicionalnih romskih običaja, ali s važnošću koja se pridavala nevinosti.

Za A.A. je bilo presudno da dokaže svoju čistotu porodici, jer su od nje očekivali da poštuje pravila. Njena prva bračna noć bila je obeležena strahom i neizvesnošću, ali i potrebom za potvrdom. Danas, oseća tugu jer nije imala nikoga ko bi je pripremio za to iskustvo.

Tokom godina, susrela se sa raznim izazovima. O menstruaciji su joj govorile baka i pokojna sestra, ali ih tada nije razumela jer je ciklus dobila već sa 10 godina.

Prvu trudnoću imala je sa 17 godina, tada je abortirala, a prvo dete je rodila sa 22. Seća se tog prekida trudnoće kao jedne velike traume, lekari nisu pokazali saosećanje, tretirali su njen abortus kao rutinsku intervenciju. Bila je primorana da prekid trudnoće izvede bez anestezije jer nije imala novca da je plati.

Kasnije je imala još jedan abortus u 25. godini. Danas je protiv ranih trudnoća, smatra da deca nisu spremna da postanu roditelji. Porodaj je doživela sa iznenađenjem i nesigurnostima. Medicinske sestre su je u početku tretirale sa sumnjom, postavljale joj pitanja o obrazovanju i radu, ali su kasnije postale ljubaznije.

Njena priča osvetljava iskustva mnogih Romkinja koje se suočavaju s nedostatkom edukacije, ranom udajom, zdravstvenim izazovima i diskriminacijom, ali i sa sopstvenim unutrašnjim borbama i potrebom za podrškom i razumevanjem.

V STUDIJA SLUČAJA

Pobegla sam za dečka u mojoj 16-toj godini. Nisam znala ništa, a i nije me bilo briga. Volela sam ga ludo. On je živeo na selu i imali su veliko imanje. Bili su bogati, ali je moralo i puno da se radi. Ubrzo sam sa njima išla na njivu, hranila piliće, koze, krave, patke.... Imali su svšta. Ništa meni nije bilo teško. Volela sam ga i htela sam sve da radim kako bi mu ugodila. Ustajala sam u pet ujutru i sve to namirila do 07h, posle se išlo na njivu i radilo po ceo dan. Ostala sam sa prvim detetom trudna, međutim izgubila sam ga. Valjda od prevelike opterećenosti. To mi se desilo i sa drugom trudnoćom. Onda je svekrva počela da me ponižava, jer nisam sposobna da održim trudnoću i da im rodim naslednika. Shvatila sam da moram malo da stanem sa svim tim stvarima i da počnem malo da se čuvam. Ali kad sam donela takvu odluku, nisam mogla jedno dve tri godine da ostanem trudna. Kad sam ostala, čuvala sam se dosta i iznela nekako tu trudnoću, rodilo se muško dete. Ubrzo sam ostala i sa drugim detetom, rodila se devojčica. E sad kad sam izrodila decu počela sam opet po starom, da radim po ceo dan. Jednom mi je prišao svekar i hteo da me siluje. Kad sam se nekako odbranila, rekao je mom mužu, kako sam ja” kurva “ i kako sam htela sa njim da budem. Bila sam van sebe. On me je posle stalno tukao, a svekrva me je mrzela iz dna duše. Ka da se to desilo morala sam da mu se izvinim i da kleknem da se kunem kako sam ja kriva, jer ja sam ispričala šta se desilo. Nisam mogla da dokažem svoju nevinost, mrzeli su me i muž i svekrva. Stalno me je tukao i propio se. Kad mi je ćerka porasla dovoljno da razume šta joj se dešava, tad sam dokazala da nisam ja kriva bila. Pošao je na svoju unuku. Dete je bilo preplašeno. Kad sam ga našla šta radi bila sam u šok nisam mogla da verujem. Istog trenutka sam pokupila decu i došla kod svojih roditelja. Deca su pozvala oca i ćerka mu je ispričala šta se desilo. I on je bio u šoku. Onda sam mu rekla da nisam bila kriva i da me bez-veze maltretirao toliko godina. Bilo mu je žao, ali ja više nisam htela da se vratim. Moja ćerka je sad odrasla, ali mrzi muški rod i opredelila se da bude lezbejka. Razumem je i ne utičem mnogo na njeno opredeljenje. Vodila sam je kod psihologa kad se sve to desilo, i jednostavno nema nekog spasa. Posle našeg odlask, muž mi se propio još više i nedugo zatim umro. Njegovog oca nikad nisam prijavila ni za mene ni za dete, da ne sramotim porodicu ni njihovu ni svoju. Sad sam sama svoj čovek, radim i trudim se da iškolujem decu.

VI STUDIJA SLUČAJA

AA je mlada, ambiciozna žena koja je rođena i živi u CCCCC. Od malena, bila je vragolasto dete, znatiželjno i pričljivo. U svojim devojačkim danima, volela je da putuje i da se druži. Bila je i članica udruženja i folklorne sekcije. Išla je u srednju školu i bila dobar đak. Radila je honorarne poslove i time se dičila, jer je imala svoj sopstveni novac. Kako kaže za sebe, bila je malo slobodnija i pričalo se o njoj da nije nevina i da će okaljati obraz svojim roditeljima. Zbog toga je njoj bilo važno da uže nevina u brak. Kako ona kaže, „Bilo mi je mnogo važno da dokažem da nije tako kako oni pričaju i da sam nevina“. I njeni roditelji se drže tradicije i želeli su da ona uđe nevina u brak, ali, kako ona kaže, na kraju je to bio njen izbor.

Počela je da se dopisuje sa jednim momkom iz drugog grada i zaljubila se u njega. Videli su se par puta i rodila se ljubav. Posle nekog vremena zabavljanja, odlučili su da se ožene. Njegovi roditelji, došli su u proševinu kod njenih. Naravno, ceo ovaj čin bio je simboličan i svi su bili pripremljeni. Sve se odigralo prema običajima, nju su verili, stavili joj prsten i

zlatu. Došlo je puno ljudi sa njegove strane i svi su se veselili. Kada se slavlje završilo, ona je otišla u drugi grad. Bila je presrećna jer se udala za nekog kog voli.

Za njegovu porodicu je bilo veoma važno da im snajka bude nevinna. Ona se nije plašila, jer je znala da je svoju čednost sačuvala za svog muža. Kada su stigli kod njega kući, slavlje je uveliko teklo. Svi su se veselili, a u jednom trenutku je trebalo da mladenci odu u sobu i spavaju, te nakon tog čina pokažu dokaz nevinosti. Kada su legli u krevet, mladoženja je imao tremu i nije mogao da polno opšti sa njom. Krevet im je namestilo muško dete u kući, da bi im prvo dete bilo muško. Prošlo je nekoliko sati, ali oni nisu upevali. Njegova sestra mu rekla da ako ne može na taj način da spava sa njim, da joj nevinost oduzme rukama, na šta je AA rekla da ne želi i da će uspeti. Nekako su uspeli, a ona sama kaže da je taj čin bio toliko glup za nju, da ne može da veruje da tako izgleda. Ona je prokrvarila i pokazali su taj čin nevinosti. Zatim su javili njenim roditeljima i svi su bili srećni zbog toga.

Problemi su nastali kada je osala trudna. Dva puta je izgubila dete pre petog meseca trudnoće zbog toga što je beba izgubila srčanu radnju. Treći put, bila je trudnica koja je morala da miruje. Primala je injekcije jer je imala trombofiliju. Ona smatra da je doktorka, koja je vodila trudnoću, nije jasno uvidela dijagnozu i dala joj manju količinu terapije.

Jednog dana, kada je bila osmi mesec trudnoće, vraćala se od lekara i osetila jake i oštre bolove. Pozvala je svkrvu i rekla joj da je jako boli stomak i da je možda bolje da se vrati kod lekara. Svkrva je rekla da je bolje da ide kući, da se istušira i da će da joj prođe, da ne preuveličava. Ona je poslušala svekrvu i otišla kući, istuširala se i legla. Međutim, bolovi su bili sve jači i kada više nije mogla da izdrži, ona je pozvala taxi i sa svekrvom otišla u bolnicu. Kada su je pregledali na CTG u videli su da dete nema srčanu radnju i da je preminulo u stomaku. Ona je počela da vrišti i bila je veoma uplašena. Ostavili su je na odeljenju i dali lekove i injekcije da pokrenu porođaj. Dok je ležala, osetila je da nešto iz nje curi i mislila je da joj je puko odenjak. Kada je pogledala, videla je da je počela da krvari. Brzo je pozvala sestru, a sestra, kada je videla, uplašila se i brzo pozvala doktora. Odlučili suse na hitan carski rez. Išla je na operaciju i jedva ostala živa. Kada je pitala da li može da vidi dete, rekli da ne može i da je dete umrlo u stomaku. Bila je jako tužna. Njen suprug i njegova majka su videli dete, kažu da je bilo prelepo, kao anđeo. Doživela je neprijatnost od strane sestre njenog supruga koja joj je rekla da dete nije bilo razijeno i da bi bilo invalid i da ne bi dugo živelo. Ona je pitala lekare da li je to istina, lekar je odgovorio da nije.

Sedam dana se oporavljala u bolnici, a potom je otišla kući. Ukućani nisu vodili računa o njoj, a ona je sama odlazila kod lekara. Jednog dana čula je kako šapuću njenom suprug u da ona ne može da mu rodi dete i pitali ga šta će mu ona i da je istera. Kada je ona to čula, spakovala se i svojom voljom se vratila kući kod svojih.

Kada se vratila, oslećala se lakše i drago joj je bilo što je bila kod roditelja. Suprug je pokušavao da joj se vrati, ali ona nije želela. Bila je razočarana što on nije stao na njenu stranu, nego na stranu njegovih roditelja.

Posle nekog vremena, ona je našla svoju pravu ljubav i udala se za njega. Upoznali su se preko interneta i kada su se prvi put videli, znali su da je to za ceo život. Venčali su se i sada žive srećno. Najsrećniji bi bili kada bi dobili dete.

VII STUDIJA SLUČAJA

Odrasla sam u AAAA u mučickoj porodici. Roditelji su mi bili ugledni ljudi i veoma cenjeni u zajednici.

Porodica je bila velika, moj otac je imao dva brata i dve sestre. Svi su oni živeli tu sa nama u naselju i bili su slozni. Svi smo se družili i bili jako bliski. Živela sam u zajednici sa majkom, ocem i sestrom koja je bila starija. Završila sam osnovnu školu u AAAI posle osnovne nisam imala želju da se školujem dalje pa sam vreme provodila kuci gde sam obavezno pomagala majci oko svih kućnih poslova. Otac me je mnogo voleo bila sam mu miljenica. Sa 17 godina nasla sam momka koji je živio u istom naselju. Vidjali smo se cesto i moji roditelji su znali za njega. Nisu mi branili vidjanje ali nije mi se svidjao, nisu voleli njegovu porodicu i ubrzo su poceli bez mog znanja da traže odgovarajućeg coveka za mene, za kojeg će me udati. To se i desilo posle nekog vremena. Samo su me obavestili da uveče dolazi njegova porodica na kafu I da žele da se mi upoznamo. Ti ljudi su došli kod nas spremni i to večer su me i verili. Ja sam ostala zatečena ali nisam smela da idem protiv oca. Čitala sam i sve odobrila. Kada su prosci otisli bunila sam se, plakala ali otac nije htio ni da čuje. Ta vest se odmah rasirila u naselju i stigla je do mog momka. Bila sam mnogo tužna i želela da pobegnem kod njega ali naravno to nisam smela da uradim. Uspela sam kradom da mu pošaljem pismo o tome šta se desilo gde mi je on odgovorio da ga baš briga za mene i da živim svoj život. To me je isto jako pogodilo. Sve mi je krenulo nizbrdo i rešila sam da se prepustim i živim život koji moram.

Ubrzo se desila velika svadba, gde sam ja bila prava mlada. Svadbu je napravio moj otac koji je ovo jedva čekao. Dogovor je bio da ja i suprug živimo u kući mojih roditelja. Udala sam se za predobrog čoveka koji me je razumeo libio mi podrška gde sam ja posle nekog vremena shvatila da ja njega u stvari volim. Slagali smo se, uvek je razgovarao samnom, savetovao me i voleo me mnogo. Dobili smo i porodicu sina i ćerku. Sve je bilo idealno i tek tada sam shvatila da sam u stvari dobro postupila sto sam ispunila volju roditeljima jer su odabrali dobro za mene.

Moj suprug je na žalost mlad preminuo i ostala sam sama sa dvoje dece ali sam uspela da se izborim, da ih vaspitam i uputim da se obrazuju. Danas su dobri ljudi koji su fakultetski obrazovani i imaju svoje porodice.

VIII STUDIJA SLUČAJA

GGGG ima 27 godina. Skoro sve vreme je plakala dok je pričala svoju mnogo tešku pricu, šta nam je sve izostavila ko zna, kaže ja sam ostarila za 10. godina prolazeci kroz sve ove mnogo ružne i teške stvari u životu. Pritom dodajem da razgovaram sa trudnicom. Ja sam završila srednju ekonomsku školu, nisam imala puno drugarica, uvek sam bila mirna i tiha devojčica koju su svi voleli nisam se nikada u životu bunila za ništa. Sećam se posle mature par dana kako je prošlo moj otac je došao i rekao da ce u nedelju doći prosci da me izprose da je momak iz inostranstva, da je iz dobre porodice i da bi trebalo da prihvatim da je najbolje da se udam za njega jer ću tako i njima da pomognem. Meni je to bilo štrano ja nisam imala momka do tada i sada odjednom, plakala sam tog dana moja majka me je tešila i govorila kako je sve to za moje dobro, da prosto žena mora da ode iz očeve kuće i da je to prirodno. Ali meni nije bilo normalno ja tog momka nisam poznavala, a on je trebalo da mi bude muž ja sam majci rekla da ja to ne želim. Ali majka nije htela ni da čuje molila me je i rekla da će je otac ubiti ako me ne ubedi da se udam. Sa knedlom u grlu prihvatila sam zbog svoje

majke, jer sam znala da otac kad se naljuti on tuče moju majku a nisam htela da se njoj nešto desi. Plasila sam se za njen zivot, jer kao mala sam videla scene koje jos vučem kao traume iz detinjstva moj otac je stalno tukao moju majku jednom zamalo da umre. I došla je nedelja veselje je moj otac pripremio sa 100 gostiju ja u šalvarama mladoženja je dosao sa svojim roditeljima strinom i stricem. Doneli su mi haljinu, cipele, zlato. Obukla sam sve sto su mi doneli u nekom trenutku on je klekao i stavljao mi je nakit a ja sam plakala mindjuse, prstenje, dukate oko vrata. Svi su se veselili davali pare na muziku, moja majka je spremila darove i ja sam i darivala. Došao je taj trenutak kada sam morala da krenem plakala sam sve vreme uopste se nisam osecala lepo. Suprug je bio rodom iz WWW i tamo smo otišli, spavali te noći ja nisam mogla vrištala sam, ušla je u sobu njegova majka pocela je da me šamara, govorila je moras, on je opet onako krupan nasrnuo na mene i takoreći me je silovao ne mogu da vam opisem užasno. Onda je svekrva uzela košulju i iznela napolju igrali su do kasno mene su obukli u venčanicu ja se sećam njegove strine koja mi je dala tabletu da se smirim koliko sam plakala našminkala me i i ja sam bila kao robot izašla sam i s njima cele noći igrala ko zna šta je ta meni ta žena dala sada kada se setim. Sutradan smo otišli za inostranstvo. E tamo je tek krenulo ludilo da kažem. Nisam smela da se javljam mojim roditeljima. Nisam imala nikakav kontakt da imam sa njima. Sagovornica kroz plač govori, nije joj bio problem da govori iako je u drugom stanju. Ali ipak nisam insistirala koliko je mogla da prica toliko. Sto se nevinosti tice meni je majka govorila da je to naša tradicija, i da ne treba da se stidim toga da moram da uđem nevina u brak i da kada se to desi to će biti za njih ponos. Kada sam upisala srednju školu sećam se otac je bio protiv i govorio sta ako se udam ako pobegnem ubiće me stalno je pretio, prosto nisam zato ni momka mogla da imam , uvek je pričao da sam ja mnogo lepa i da će neko da me ukrade. Moja priča je veoma teška i teško mi je svega da se prisećam ali ispričacu ti. Kada smo otisli za WWW ja sam primorana da prosim, ispalo je da me je otac prodao uzeo pare za moju lepotu kako je svekrva pričala i ja sam morala da odradim tih 40.000 evra za koliko me je otac prodao kako je ona govorila. Nisu mi dozvolili da ih zovem niti da imam bilo kakav kontakt s mojim roditeljima, mnogo loši ljudi. Svakog dana sam prosila, gledala u dlan zajedno sa svkervom u WWW, čistile ma svašta smo radile, nekada i krale po radnjama. Bila sam maltretirana, kako psihički tako fizički, jedne večeri me je svekar napao i silovao svasta sam proživela. Samo ja znam kako sam sve preživela, svaki put kada sam trebala s mužem da spavam ja sam odbijala svaki put me je uzimao na silu. Kada sam ostala trudna bukvalno u zadnjem mesecu trudnoce, dosao je muž s posla i pijan i udarao me toliko jako u stomak da kada je dosla hitna odvela me je i samo su ustanovili da je beba u meni umrla. Tada su mi uradili porodjaj doneli da vidim dete i toliko. To je za mene bilo kobno ja sam par dana ležala u bolnici nisam mogla da dođem k sebi. Ali to je i bio trenutak kada sam ja odlucila da pobegnem i da se više ne vratim Oni od kako su saznali šta se desilo sa bebom nisu ni dolazili, pomogla mi je medicinska sestra i ja sam bila kod nje sakrila sam se. Tacnije ta ista medicinska sestra koja mi je pomogla im je rekla da imam tragove nasilja i da mogu da ih tužim da će otići u zatvor jer su odgovorni za moje zdravstveno stanje. Ona mi je pomogla da se dignem da noge i i potom sam se vratila u Srbiju. A kada se vratila u Srbiju otisla je roditeljskoj kući u kojoj je zatekla samo majku otac je preminuo ubrzo nakon njene udaje jer nije mogao da se pomiri sa činjenicom sta je uradio svom detetu pa se ubio. Sva skrhana majka je bila presrecna sto je videla živu. I da saznala da je nije otac prodao vec mu je prijatelj dao 20.000 evra za svadbu koju je napravio. I kako joj je majka rekla on je preko nekih ljudi znao da su ti ljudi dobri da li je to govorio majci da bi se opravdao ko bi znao govorila je ona. Smatra da žena treba posle 20.godina da dobije dete jer je tada spremna za roditeljstvo i sve sto ono donosi, ne zalaze se za ranu udaju vec za školovanje i ravnopravnost između polova. Sada GGG je žena koja je mnogo jača, a život je naučio da ide dalje i da mora napred upoznala je momka koji nije se nikada ženio iz grada i nije mu smetalo sto je ona bila udata i počeli su da se zabavljau.

Kako ona kaze usla je svetlost u njen zivot sada je spoznala sta je ljubav i sta je muškarac u pravom smislu te reci. Udala se za njega i sada je trudna cekaju bebu kako kaže presrećna je i da posle kiše dođe duga, i došao je red i da ona bude srećna i zadovoljna rekla je moja sagovornica ozarena osmehom uz priču da jedva čeka da dobije dete. Jer je svesna šta nosi roditeljstvo i ona i njen muž i cela njegova porodica je spremna na dolazak bebe.

IX STUDIJA SLUČAJA

Rođena je u poznatoj muzičkoj porodici. Priznati kao fini, pošteni ljudi, majstori svog zanata, družili se sa intelektualcima poštovani od strane većinskog stanovništva. Ništa joj u detinjstvu nije nedostajalo, sve što je poželela za njenu majku i njene ukućane bila je zapovert.

Kad je imala 15 godina otišla je u folklorno društvo. Njen smisao za ritam i njena izvajana figura vrlo brzo su bili primećeni. Postala je glavna u ansamblu. Uvek ih je pratio orkestar ansambla. Među njma je bio mlad muzičar koji joj se svideo. Putovanja po turnejama su ih zblížila, zavoleli su se i počeli su da se zabavljaju. Ona je krenula u srednju školu, počela je da beži sa časova. Viđali su se svakodnevno, nisu se razdvajali. Njegovi roditelji su saznali da se zabavlja sa njom. U početku su mislili kratko će to da traje, proći će ga. Poznavali su njene roditelje, čak su radili u istom sektoru, ali različite poslove.

Kad su shvatili da to više nije prolazno i da sve više maha zahvata, počeli su da se bune. Da ga osveste. Istina je da je ona najlepša devojka i najzgodnija u gradu, istina je da se među sto žena ona svojom lepotom i harizmom izdvaja, ali šta će mu ona Romkinja. To ne može biti ljubav, ma ona je njega sigurno zamandijala, šta bi drugo bilo. I još se njihov sin po gradu šeta sa njom, sin jednog ....., pa gde to može, oni su samo muzičari a još i Romi... Oni da nam prijatelji budu, ona da nam snajka bude!!! Pa on mora fakultet da završi, ne može to tako!

I tu gospodin kuvar osmisli veliki plan. Mladi su se tada okupljali u novo otvorenom hotelu u kome je on radio, a orkestar njegovog sina svirao. Znao je da će ona doći, uobičajeno, kao i do sada u hotel i osmislio je plan.

Ona je molila svoju šnajderku da joj sašije novu hajinu za tu nedelju jer je sve već nove oblačila, a danas je subota ići će u hotel. Haljina je bela, od indijskog platna, istaknuće njenu dugu do struka kosu i njen taman ten. Haljina skupljena u struku sa velikom crnom mašnom i velikom beom krgnom oivičenom crnim paspulom, ocrtavala je njenu savršenu figure, na crnim sandalama na visoku štiklu.

Žurila je sva usplahirena na sastanak. Sela je, kao i obično za muzički sto, zajedno sa drugaricama, čiji si momci i svirali u bendu. Dok su svirali, njih dvoje su se osmehivali jedno drugom. Bila je zadovoljna i srećna. Odjednom, pojavio se njegov otac sa pištoljem, prišao njenom stolu i viknuo "Nećeš mu ti biti žena, ubiću te"! Nastala je velika graja, ljudi su se uplašili. Muzika je prestala da svira, on je dotrčao do oca, zgrabio mu pištolj. Otac ga je išamarao, tu pred svima. Drugovi su dotrčali, razdvojili su ih, cela bašta hotela se podigla. Ona je postidena, uplašena, uznemirena spustila glavu i dotrčala kući. Majka je dočekala, prihvatila je u zagrljaj i tešila. Došao je i on kod nje kući. Od tog momenta više nije živeo u očevom stanu, iselio se. Majka je sutradan otišla u policiju, prijavila ga je. Sve podatke o pištolju, marku, kalibar i ostale relevantne podatke njenoj majci je dao njegov sin. S obzirom da je ona bila maloletna, neko od roditelja je morao podneti prijavu. Priveli su ga. Hteo je da negira da ima takav pitolj, pitao je njenu majku odakle tebi podaci o pištolju. Odgovorila je: tvoj sin mi je rekao. Valjda je tad shvatio da je njegov sin mnogo voli. Tada je on prešao da živi kod njenih, u njihovu kuću. Tako ravno tri godine. A onda je posle prvog njenog abortusa došlo vreme da se razmišlja o braku. Odlučili su zakazali svadbu. On je

otišao da javi roditeljima da se ženi i da imaju poziv da dođu na svadbu. Našli su mali stan. Njegov otac je na zahtev sina kupio osnovni nameštaj. Uredili su svoje malo gnezdo. Došao je i poziv za vojsku.

Njenu ulicu preplavili su svatovi, velika svadbena povorka. Mlada prelepa, on zgodan, konačno, krunisali su svoju ljubav, izdržali su. Svekar i svekrva kao i dever i njegova buduća mlada su je prihvatili čak su se i ponosili sa njom. Svadba je bila krajem decembra. On je dobio poziv za vojsku u prvoj sedmici januara. Ispratila ga je i ostala sama u njihovom stanu. Do maja meseca, već se počela hladiti, u avgustu su se razveli. Šta je ovu ljubav držalo pitanje je: da li je zabranjena ljubav bila esencija ove ljubavi, ili joj je postalo dosadno?

X STUDIJA SLUČAJA

Žena Б.БА udala se u 13 godina gde je svekrva primetila je na jednoj svadbi i tako rešila da ona bude njena snaja. Ona i njena sestra otišle da je sačekaju iz škole tako su lepo pričale sa njom i ubedile je da je vode sa sobom kući posle kratkog ubeđivanja ona je već spavala sa svojim sadašnjem mužem njeni roditelji nisu htela da reaguju jer je ona već izgubila nevinost. Nevinost je i dalje jako važna na jugu Srbije jer vlada patrijahalnost i dalje kod nas. Ona nije bila svesna šta se dešava sa njom i koje će posledice doći posle toga. Živela je u višebrojnoj porodici, gde je morala odjednom da odraste i izvršava sve kućne poslove. Rodila je u 14 godina dete je rodilo dete. U tom trenutku zdravstvenih sistem nije reagovao, smatrali su da je kod Roma to normalno. Svake godine je rodila i izrodila 4 dece. Posle toga ni ona nezna koliko abortusa je imala. Njen suprug je pio kockao se i pregovarao joj je da nije to od njega. Radila je sezonske poslove da bih prehranila svoju porodicu a on je nju tuko i uzimao novac. Kada je došla, kako ona kaže, u neke ozbiljno godine počela je da se protivi i da mu ne daje novac ali uvek je izvlacila deblji kraj. Dok smo pričale uvek je spominjali svoju svekrvu sa rečima da je zemlja ne drži što mi upropastili život. Kod sagovornuue sam primetila da je jako pozitivna osoba pričala je o svom detinjstvu koje bio uskraćen o životu puno bola i patnje gledala u prazno i cupkala nogama. Njena preporuka je bila da se devojke ne udaju tako rano i da ne dozvole da budu maltretiranja i da završe svoje škole da ne bih zavisice od drugog-da budu ekonomske jake i nezavisne.

XI STUDIJA SLUČAJA

Živela sam u sredini gde je bilo većinsko stanovništvo. Bili smo mnogo brojna porodica, nas 6 –toro dece otac majka baba. Ja sam bila najmlađa naj razaženija bila sam im mezimica.Imala sam dobar život kod roditelja moji su čuvali krave i ja sa njima. Završila sam osnovnu školu nisam htela dalje da nastavim školovanje jer sam htela sa braćom da se bavim trgovinom u to vreme trgovinom su se svi bavili I to je bilo aktuelno. Roditelji I braća su me terali da upišem srednju školu. Zhvaljujući njima ja sam upisala srednju školu I završila u to vreme je bilo retko da neka romkinja završava osnovnu školu a kamo li srednju.Kad sam završila školu počela sam da se bavim trgovinom nabavku i prodaju robe. Napunila sam ja 22 god. počelo ogovaranje po mahali ostače ova neudata biče baba devojka. Bilo mo je krivo kad god bi čula takva ogovaranja. Mnogo je teško kad počinje sredina da utiče na tebe. Došo moj sadašnji muž u goste izašli smo u grad upoznali I on je imao isti broj godina kao ja. U naše vreme mnogo su se rano udavali ženili ja I on smo imali po 22 god. računali su nas da smo ostarili. Veza nam je kratko tarajala jer smo se posle mesec dana uzela ja sam pobegla za njega. Moji roditelji su bili mnogo ljuti na mene što sam

pobegla jer sam pobegla otišla sam mnogo daleko od njih, majka je htela da se udam tu blizu negde u komšiluk kako bi joj bila blizu ane 400km. daleko od nje. Kad sam došla kod njih u kuću nova porodica, nova sredina. On je imao još veću porodicu od moje žive sa ocem majkom troicom braće oženjeni njihova deca, njegova sestra a imli su samo tri sobe. Bio je opšti haos u njovoj kući mnogobrojna porodica (Kod mojih roditelja sam imala sve ništa mi nije falilo). Njegova majka kad me videla nije me htela jer sam bila crna namrštila se ali je bilo ok. Prva bračna noć ja nemam gde da spavam, svekrva je rekla da idu svi kod njegovu tetku da bi mi imali taj čin. Da dokažem svima taj kut nevinosti. Otišli su svi samo je svekrva ostala čekala pred vrata da bi videla čaraf. Završili smo mi, ujutru svekrva zamotala čaršaf u belu maramu a iz marame se vidi mrlja od krvi, izašli smo napolje da igramo mnogo mi je bilo sramota svi gledaju u tebe ali šta češ takav je običaj. Ostala sam tudna nisam se slagala sa jetrvama, treća jetrva je sve do mene očekivala kao u moja svekrva jer njih dve su se slagalae u išle protiv mene. Zbog njih dve uvek sam se svađala sa muža on bi me udarao šamare. Kad sam rodila prvo dete odma posle 6 meseci sam ostala trudna u sa drugo dete naše svađe u problem su se samo povećali ja bi plaka ali nisam mogla da ga ostavim jer sam imala dvoje dece. Majci nisam rekla za problem koje sam imala jer bi mi majka rekla da ga ostavim ona nikako nije mogla da se pomiri da sam se udala toliko dalekoi otišta od nje. Preko leta svi njegovi bi otišli u banat na sezonske poslove jer nismo mogli 15-toro da živimo u tri sobe bez kupatila. U među vremenu stariji dever sa decom otišo za Švedsku srednji uzeo jednu sobu odelio se od nas. Ubzo posle toga u treći brat se odvojio. Ja i moja porodica smo ostali sa starcima da živimo jer kod nas je običaj da najmlađi sin ostane da živi sa roditeljima i da ih čuva do njihove smrti. Pošto sam se ja kao devojka bavila trgovinom nagovorim muža da krenemo i mi da se bavimo trgovinom. Zahvaljujući mojima oni su mi mnogo pomogli. Počeli smo mi da radimo da prodajemo na pijace vašare zaradili smo tako. Hvala Bogu sad imamo našu kuću koju smo kupil. Decu smo školovali oba su završila srenju školu ,zanate ,oženili se osnovali svoje porodice. Na ginekološke preglede idem na savaka 6 meseca.

XII STUDIJA SLUČAJA

Rasla sam u siromašnoj porodici, roditelj su se trudili ceo život da nam obezbede osnovne stvari, dok smo starija sestra i ja brinule o našoj mladjoj braći i najmladjoj sestri. Vrlo mlada sam naučila da spremam i da budem domaćica.

Jednog dana otac je došao kući sa nekim njegovim prijateljem i njegovom ženom sa namerom da me udaju za njihovog sina, dogovorili su se sve i ja sam otišla kod njih kući . Njegova majka se ponašala loše prema meni, smatrala je da sam ja klasa ispod njih i stalno me maltretirala, kad je saznala da nosim devojčicu bila je vrlo ogorčena i stalno mi to prebacivala i mene optuživala da sam ja kriva jer je žensko. Terala me da perem tepih sa crevom i hladnom vodom, tad sam dobila jake bolove i završila u bolnici. Muž je bio dosta ljubomoran i nije mi ništa dozvoljavao, od toga da ne mogu da idem nigde bez njega do toga da nisam smela da imam muškog doktora niti ginekologa.

Poradjala sam se 5 puta, prva tri porodjaja su bila prirodna a zadnja dva carska. Prvi porođaj sam imala sa nepunih 17 godina i bila sam vrlo uplašena. Poradjala sam se prirodno više od 10 sati, mislila sam da će osoblje da se bolje ponaša prema meni jednostavno sa malo više empatije. Kad je počeo porođaj počela sam da vrištim jer nisam očekivala toliko jake bolove, našta je jedna babica počela da viče na mene i udarila me preko noge. Drugi porođaj je isto dugo trajao, dete su morali vakumom da vade jer je bio životno ugrožen zbog toga su me dosta pocepali i kad su trebali da me ušivaju ubedjivali su me da su mi dali anesteziju ali ja

sam sve osetila i to je bila jedna velika trauma za mene, dok su me ušivale jedna babica sa strane je dobacila " Vi Romkinje znate samo da radate a ne vodite računa ni o higijeni,, bila sam veoma postidjena i uvredjena iako sam bila pod jakim bolovima jer su me na živo šili u tom trenutku. Toliko su to radili bez empatije da sam u jednom trenutku pomislila da li imaju malo osećanja. Treći porodjaj nije bio ništa bolji od ostalih ali je dobro prošlo. Moj muž nije mario za sve to i ipak je hteo još dece, ja sam se vrlo bojala jer sam sva tri puta imala baš loša iskustva. Zadnja dva porodjaja su bila carskim putem , prvi carski je prošao u terminu i sve je dobro prošlo.

XIII STUDIJA SLUČAJA

Upoznali smo se kod moje sestre i brata od ujaka. Oni su sa nama u istom dvorištu. Ujak je izdao stan njegovoj majki i njegovoj sestri i bratu. Kada smo išli na pijac da radimo ja sam primetila da me gleda. Uveče smo sedeli u dvorištu i tako je to krenulo. Nisam znala šta je to i kako kada imaš dečka i sve me zanimalo. Privlačilo me je što je on nekako drugačiji od ovih momaka u ulici. Nije glasno pričao i nekako mi je delovao važan.

Došao je sa majkom i braćom iz AAAA. Nisu imali neke papire, ne znam o tome baš najbolje.

Jedne noći mi je rekao da ne idem kući nego da ostanem kod njih. Govorio je mnogo lepih reči. Planirao je da živimo zajedno i da imamo decu. Meni je to bilo dovoljno i prihvatila sam.

Moja porodica je bila jako ljuta na mene. Nisu hteli da čuju za to što smo mi hteli. Njegova majka je bila ljuta i gledala me je sa poniženjem. Nije se moglo nazad.

Te prve noći sam mislila da sam najsretnija na svetu. Prvi put sam doživela mnoge stvari o kojima nisam ništa znala. On je znao šta radi i ja sam samo prihvatila i kada sam osetila bol nisam se bunila jer sam mu verovala. Meni je samo važno da budem sa njim. Ja znam da me i dalje voli ali njegova majka je protiv nas. Ona misli da je to bilo i pre ne veruje da sam bila nevinna. Ispitivala je ko je pre stanovao u toj kući koju su oni iznajmili.

Meni je bilo zabranjeno da izlazim iz kuće. Nismo mogli da se vidamo. Sakrivala sam pogled od oca i braće. Osećala sam krivicu. Govorili su da sam ih osramotila. Samos am ćutala i plakala. Prošlo je skoro tri meseca u tom ćutanju. Počelo je da mi smeta sve i jelo i kuvanje. Imala sam mučnine. Osećala sam da mi je nešto ali nisam znala šta je to. Verovala sam da sam se razbolela.

Niko nije pričao samnom i sestre i majka su samo ćutale. Imam puno sestara i obično je galama kada se mi raspričamo i smejemo.

Majka me je vodila kod lekara na pregled. Tada sam saznala da sam trudna. Pregled je bio nešto najstrašnije što sam doživela. Lekar je bio stariji sedi čovek i nije me mnogo ispitivao. Za sve se obraćao sestri medicinskoj i mojoj majci. Bila sam shvalna ali majka je bila jako uzrujana i nije baš odgovarala na pitanja, samo je jecala i nekoga grdila nerazgovetno. Imala sam utisak da ću umreti od stida i da ću večno ostati tako razapeta na onom krevetu za pregled.

Onda sam išla u Centar za socijalni rad. Posle nekog vremena su mi rekli da idem u Beograd u dom. Nisam brinula kako će mi biti i gde ću biti samo nisam htela daleko od njega. Uspela sam da se pozdravim sa njim. Našao je neki posao na građevini. Obećao je da će početi i on za Beograd samo da zaradi pare.

Ja sam sada u domu već mesecima. Porodila sam se, dobila sam malu devojčicu. Pregledi pre porođaja i sam porođaj su prošli sasvim dobro zahvaljujući tome što smo u domu imali vremena da se pripremimo. Dolazile su iz doma zdravlja da pričaju sa nama da nas uče kako

da se krećemo, ležemo ustajemo da vežbamo. Učimo i o nezi i ishrani deteta. Imamo sve obezbeđeno za decu i za nas.

Sa njim se ponekad čujem telefonom. Skoro svaki put se posvađamo. Treba da dođe da zivi u Beograd. Obećao je i ništa.

Majka ga jako pritiska da bude uz nju. Ponekad priča kao da mi ne veruje da mi je prvi i jedini a ponekad priča da sam njevo sve i da jedva čeka da smo zajedno. Ponek njoj dam slušalicu da čuje tatu a ona se umiri i samo sluša.

Sada mogu da idem u školu i da završim osnovnu školu. Privlači me da budem poslastičar. Volim da prvim kolače. Za sada mi je dobro.

XIV STUDIJA SLUČAJA

(33 godine) Bila sam mirna čuvala sam braću i sestre moji moji su išli na nadnicu, ja nisam išla u školu, nemam ni jedan dan škole. Moji kako kažu tako je bilo. Ako danas ostajem da čuvam braće i sestre onda ostajem ako idem da radim snjima onda idem. Nisam smela da se suprostavim ocu. Sve papre koje zaradimo on potroši na pijenje. On je voleo da pije i kad popije on bije i majku i mene, ne znam zašto je i mene uvek bio ni dan danas ne znam. Uhvati me za kosu i obori me dole i bije. Majka kuka kukam i ja. Kad je trezen dobar je ali kad popije tad se svi krijemo od njega. On je bio pijan došo je i samo je reko da se udajem za tamo nekoga nisam ga znala ni koje ni odakle. Ja sam imala 14 godina, bio je stariji imao je oko 20 godine. Došli su po mene, moji pustili muziku na zvucnik, moj otac je bio opet pijan nije znao za sebe kad popije. Majka moja jedna žena šta sve morala da trpi. Kad sam otišla kod njih oni je već bio dva puta oženjen i imao 4 deteta ali nisu bila kod njega. I on je voleo da pije, samo me nije bio jer ga moja svekrva odma uhvati i stavi da spava. Ja sam bila dete kad sam se udala nisam ni znala šta treba da radim i kako da spavam. On je bio stariji i krupniji, ja sam sitna žena, kad me je uhvatio i stišo ja sam počela da vrištim stavio mi je ruku na usta i tako sam spavala snjim. Bolelo je nisam mogla da hodam lepo posle. Ali mi je svekrva rekla da mora tako da bude. Snjim imam dva deteta. Zajedno radimo idemo na nadnice a svekrva čuva decu. Moja svekrva me je porodila sa prvo dete ja nisam ni znala kad mi je puko nešto i kao pišaća, a ona je bila napolje. Ja sam je pozvala ona brzo došla i uvela me do hodnik i tu me odmah spustila, donela je ćebici i stavila dole. Već je bilo pošlo da izlazi dete kad ga je izvadila ono nije plakalo, mnogo sam se uplašila, udarila ga malo i počelo da place ona uzme pa mu stavi prst u usta i on se zacutao. Isekla vrpču i stavila konac. A drugo sam u bolnicu rodila.

XV STUDIJA SLUČAJA

Ne sećam se mnogo svog ranog detinjstva. Živela sam samo sa majkom, oca nisam nikad upoznala. Imam babu i dedu sa majčine strane koji su živeli u XXX. Majka je bila alkoholičarka često sam bila sama kod kuće ili me je čuvala komšinica kod koje me majka ostavljala. Nekoliko puta je zaboravljala da dođe po mene pa je komšinica prijavila Centru za socijalni rad. Živela sam u hraniteljskim porodicama a majka me je uvek posećivala kao i baba i deda. Kada sam krenula u prvi razred majka je dobila starateljstvo pa sam se vratila

kući i živela sa njom. Baba i deda su nas povremeno obilazili i brinuli o nama jer je majka ostala bez posla.

Kada sam imala trinaest godina majka je dovela jednog svog prijatelja kuci. Rekla mi je da će on da živi sa nama da nam pomogne oko plaćanja računa za stan. Nisam ni pomislila da je taj čovek, AAA ,bio moj budući muž sa kojim je moja majka ugovorila moj brak za novac. Rekla mi je da ja moram da odem sa njim na neku proslavu u VVV i da ću tamo da ostanem par dana i onda će da me vrati kući. Poslušala sam je i otišla sa njim u njegovu kuću gde je živio sa roditeljima i dvoje njegove dece. Tada mi je rekao da sam ja sada njegova žena, da je on dao 1000 evra za mene mojoj mami. Slušala sam sta mi priča i pitala ga „kako si ti moj muž kad ja imam 13 godina a ti 30, neću da mi ti budeš muž“. To ga je razbesnelo i udario me. Prvih nekoliko dana me nije dirao jer sam plakala i vrištala a on se plašio da ga komšije ne prijave policiji. Posle nekoliko dana je ponovo pokušao da spava sa mnom i stavio mi je jastuk na glavu kako se ne bi čulo moje vrištanje. stavio je čaršav u ormar i rekao mi da sam ja sad njegova žena. Živela sam sa njim još neko vreme. Bilo je mnogo problema i batine sam dobijala uvek kad se napije.

Moja majka me nije ni pozvala da vidi kako sam. Kasnije sam saznala da je lagala babu i dedu da sam se ja udala dobrovoljno i da su njegovi jako bogati, da mi je lepo. Hteli su da dođu da me vide ali je majka stalno nalazila razloge da ih odgovori od tog . Kada više nije mogla da ih laže jer su postali sumljivi ona im je rekla adresu gde živim. Kada su došli kod mene ja sam plakala od sreće jer sam znala da će me oni pružiti zaštitu.

Bila sam puna modrica i jako mršava, sve vreme sam krvarila što sam i rekla babi. Oni su me odmah odveli kod lekara a mom mužu zapretili da će da ga prijave policiji ako me ne pusti da odem sa njima. U bolnici su videli modrice ali njih to nije interesovalo samo su hteli da zaustave krvarenje. Bila sam trudna ali ja to nisam znala, pobacila sam. Baba i deda su me spasili došli su u zadnjem trenutku i doveli me u bolnicu. Niko od lekara se nije zapitao otkud devojčica od 13 godina trudna i još puna modrica u bolnici, odradili su svoj deo posla i pustili me kući. Otišla sam kod babe i ostala da živim kod njih dok se nisam udala za mog sadašnjeg muža. Bivšeg muža je baba prijavila policiji. Bio je u zatvoru zbog toga šta mi je uradio. Mog sadašnjeg muža sam upoznala preko nekih rodjaka. dobro mi je sa njim...imamo decu, vredan je i ne pije. Moje ćerke idu u školu i pametne su. Znaju koliko znači završiti školu, zaposliti se i imati svoje parče hleba.